

אוניברסיטת בר-אילן
הפקולטה למדעי היהדות
המחלקה לתלמוד ע"ש נפתל-יפה

הנחיות לכתיבת עבודת מחקר

(עבודה סמינריונית,

הצעות מחקר לתואר השני והשלישי,

תזה לתואר שני, דיסרטציה לתואר שלישי)

מהדורה ניסיונית

יוסף תבורי

הנחיות לכתיבת עבודת מחקר

ג' טבת, תשע"ג

תוכן העניינים

5	הקדמה
7	א. מבוא
8	ב. המנחה והנושא
9	ג. איסוף הנתונים
10	ד. מיון הנתונים וסידורם
10	ה. העלאת הדברים על הכתב
10	1. מבוא
10	2. כתיבת העבודה
	א. כתיב וסגנון 10
	ב. קיצורים ומספרים 11
	ג. הפיסוק והמשפט 12
	ד. הפסקה 12
	ה. סעיפים ופרקים 13
	ו. ציטטות 13
15	3. מראי מקומות והערות שוליים
	א. מבוא 15
	ב. ההפניה למקורות 16
	ג. ההפניה לספרות מחקר 17
	1. מבוא 17
	2. רישום שם מחבר 17
	3. רישום ספר 18
	4. רישום מאמר בכתב-עת 19
	5. רישום מאמר מתוך קובץ 19
	6. רישום מקור מתוך האינטרנט 20
	7. רישום עבודת גמר ועבודות דוקטור 20
	8. רישום חוזר 21
	ד. סיכום 21
21	ו. מבנה העבודה
21	1. מבוא
22	2. השער ותוכן העניינים
22	3. ההקדמה והמבוא
23	4. הסיכום והתקציר
24	5. הרשימה הביבליוגרפית
	א. מבוא 24
	ב. רשימת מקורות 24
	ג. רשימת ספרות המחקר 25
	ד. סידור הרשימה 25
25	ז. ההדפסה
25	1. מבוא
26	2. הנייר
26	3. האות
27	4. רווח בין השורות
27	5. השוליים
27	ח. הכריכה
28	ט. גיבוי וסיום

29

י. נספחים

29

1. רשימת עבודת מחקר במחלקה לתלמוד
 - א. דיסרטציות לתואר השלישי שהושלמו 29
 - ב. דיסרטציות לתואר השלישי בהכנה 30
 - ג. עבודות גמר לתואר השני שהושלמו 30
 - ד. עבודות גמר לתואר השני בהכנה 32
2. קיצורים מקובלים של כתבי-עת לועזיים
3. דוגמאות לרישום ציונים ביבליוגרפיים
 - א. ספר 34
 - ב. מאמר בתוך כתב עת 34
 - ג. מאמר בתוך קובץ או ספר יובל 35
 - ד. מאמר באנציקלופדיה 36
 - ה. מאמר בתקליטור 36
 - ו. מאמר באינטרנט 36
4. כללי הכתיב חסר הניקוד

33

34

37

הקדמה

זה זמן שאני חושב על כך שיש צורך בהנחיות כתובות שיסייעו לתלמידינו הבאים לכתוב עבודות מדעיות – החל מעבודות סמינריוניות ועד דיסרטציות לתואר השלישי. לא אזרתי עוז להכין הנחיות כאלה מכיוון שכבר ישנם כמה וכמה חיבורים על דרך כתיבתן של עבודות, החל מפרסומים בני מספר עמודים בתוך כתבי-עת או חוברות קטנות מטעם הוצאות לאור שונות¹ – ועד החיבור הגדול של ההוצאה האוניברסיטאית של שיקגו (*A Manual of Style*). לאחרונה, בתוקף תפקידי כראש המחלקה לתלמוד, ראיתי הרבה מאוד עבודות והבנתי יותר את הצורך הגדול בהנחיות מיוחדות לתלמידינו. חיברתי אפוא מסמך של הנחיות כאלה והפצתי אותו בין תלמידי המחלקה וחברי סגל ממחלקות אחרות. קיבלתי עידוד רב מתלמידים וחברים וגם הערות על ליקויים במהדורה הראשונה. בעקבות זאת הכנתי מהדורה מורחבת ומתוקנת של ההנחיות עם מספר נספחים. לקראת סוף העבודה הגיע אלי קונטרס בן עשרים ושמונה עמודים מאת זאב מגן, שכותרתו: בשר ורוח: עצות טובות (והוצפניות) לכתיבה האקדמית. ד"ר מגן משמש כמרצה במחלקה ללימודי המזרח התיכון בפקולטה שלנו והקונטרס נכתב במיוחד עבור תלמידי מחלקה זאת. ד"ר מגן מציג את עצותיו והנחיותיו על רקע תרבותי רחב ובסגנון מיוחד. נהייתי מאוד מקריאת הדברים ולמדתי מהם רבות. בדברים רבים אנו תמימי דעים, הן בצורך לתת הנחיות לדברים שנראים לאחדים כפשוטים ביותר והן בתוכן ההנחיות עצמן. הקונטרס הנ"ל הוא מעניין מאוד אך נדמה לי שההנחיות בקונטרס הזה הן תכליתיות

1 כדוגמא לחוברת נציין: הכנת כתבי-יד והתקנתם לדפוס, האקדמיה הלאומית למדעים: החטיבה למדעי הרוח, ירושלים (מהדורות רבות). כמעט כל כתב-עת מדעי כולל באחד מגיליונותיו הנחיות לדרך הגשת מאמרים לכתב-העת. ראה, לדוגמא, עלי ספר, יא (תשד"ם), עמ' 165–170. בכתבי-עת לועזיים במדעי הרוח מקובלת מאוד החוברת: William Riley Parker, *The MLA Style Sheet*, שיצא לאור בכמיליון (!) עותקים. תלמידים רבים באוניברסיטאות אמריקאיות השתמשו בחוברת של Kate Turabian, *A Manual for Writers of Term Papers, Theses and Dissertations*, The University of Chicago Press שיצאה לאור אף היא בהדפסות מרובות. נציין גם את מאמרו של מאיר ארליך, "מדריך לכתיבת עבודה סמינריונית במסגרת הקורס 'אוריינות אקדמית וכתיבת עבודה סמינריונית'", הגיגי גבעה, ח (תש"ס), עמ' 230–261. בסוף המאמר ישנה רשימה של מדריכים אחרים לכתיבת עבודות סמינריוניות. המאמר עצמו מתמקד בעבודות הנכתבות במסגרת בית הספר לחינוך, אך יש בו גם הנחיות כלליות מועילות.

יותר ויהיה בהן משום שרות טוב יותר לתלמידים. השתדלתי גם שהקונטרס ישמש כדוגמה אישית ואפשר ללמוד לא רק ממה שכתוב בו אלא גם מאופן כתיבתו. אני מקווה שהחוברת תהיה לתועלת לתלמידי המחלקה, ואולי גם לתלמידים אחרים בתחום מדעי הרוח והיהדות, וכן תתרום להעלאת רמת המחקר.

שלמי תודה, לעבר ולעתיד

ברכות תודה לגב' רבקה דגן, מרכזת המחלקה, שקראה טיוטות רבות של מסמך זה והעירה לי הערות רבות שתרמו לשיפור המסמך. תודתי נתונה גם לאחי, ד"ר אפרים תבורי, שהכין מסמך כזה עבור המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה. עבודתו שימשה לי כמקור השראה ואף העתקתי ממנה מספר קטעים. ד"ר אהרן ארנד קרא טיוטה אחת של העבודה והפנה את תשומת לבי למספר דברים הטעונים תיקון. ד"ר אהרן שמש, פרופ' יוסף ריבלין, מר רון קליינמן והרב שלמה שפר העירו מספר הערות חשובות למהדורה הראשונה שבעקבותיהן הכנסתי שינויים במהדורה החדשה. תודה גם לד"ר נוגה אבני שנתנה לי את הנספח על הכתיב המלא והחסר. תודה אחרונה ל"מכה בפטיש", גב' ריבה רוטמן, שעברה על המסמך ותיקנה אותו מבחינת סגנון וכתיב (חוץ ממשפט זה!). כמו כן, אודה לכל מי שיש לו מה להעיר על מסמך זה, אם טעות שיש לתקנה או עניין שהיה צריך להיות בו ואיננו.

א. מבוא

האוניברסיטה במדינת ישראל היום היא, בעיקר, מכון למחקר. המוסדות הקובעים את עתידן של האוניברסיטאות בישראל מתכננים צמצום הלימודים לתואר הראשון באוניברסיטאות כדי שאלה יתרכזו במחקר. מטרת ההוראה באוניברסיטה היא להכשיר חוקרים.² ההכשרה המחקרית היא מדורגת: תחילה מתבקש התלמיד להתנסות בכתיבת מספר עבודות סמינריוניות. מי שגילה כשרון מחקרי ורוצה להמשיך ולהעמיק את יכולתו, יגיש הצעת מחקר לתואר השני וכאשר זאת תאושר, יכתוב תזה לתואר שני. ויש שימשיכו לתואר שלישי וימשיכו גם אחרי כן לפרסם מחקרים מדעיים במדעי היהדות. לא כל תלמידינו ממשיכים במחקר אך גם אלה חייבים להבין את המתודה המחקרית, כדי להבחין בין מחקר מעולה לבין מחקר בינוני ואף פחות מזה. הנחיות אלה נועדו לתת לתלמידינו הנחיות בכתב על דרך המחקר ועל דרך הצעת הדברים בכתב, תוך שימת דגש על ענייניהם המיוחדים של מדעי הרוח בכלל, שמדעי היהדות הם ענף מהם, והמדע התלמודי בפרט.

סוף מעשה במחשבה תחילה. שאלה שרבים שואלים כבר בהתחלה היא: מה צריך להיות היקף העבודה? אין בזה כללים נוקשים. רצוי שההיקף יהיה רחב מספיק כדי לתת לתלמיד אפשרות להוכיח שהוא הצליח במשימה המורכבת שהוטלה עליו אך הוא צריך להיות מוגבל מספיק כדי לאפשר לקוראים לקרוא את העבודה בצורה מעמיקה ובזמן סביר. כבר בראשית העבודה צריך לקבוע נושא שאפשר יהיה לכתוב עליו בהיקף מתאים. אם רואים שהעבודה מתארכת יותר מדי, צריך למצוא דרך לצמצם אותה. כקווים כלליים אנחנו ממליצים שעבודה סמינריונית תהיה בהיקף של 3000–4000 מילים; עבודת גמר לתואר השני תהיה בהיקף של כ-30,000 מילים. בהנחיות הוועדה לתואר שני לכתיבת תזה נקבע שהיקף העבודה לא יעלה על 150 עמודים. עבודת דוקטור תהיה בהיקף של כ-100,000 מילים. בהנחיות הוועדה לתואר שלישי נקבע שהיקף העבודה לא יעלה על 350 עמודים. מספרים אלה כוללים הערות שוליים אך אינם כוללים את הרשימות הביבליוגרפיות. כדי לשבר את האוזן, ספרי "פסח דורות" מונה 89,000 מילים בלי הערות ו-143,000 מילים עם ההערות. הספר הוא בן 384 עמודים בדפוס. ספרי "מועדי ישראל..." מונה קצת יותר מ-128,000 מילים בלי ההערות ו-201,000 עם ההערות, והוא מונה 415 עמודים בדפוס. מאמרי על המעמדות בספר "מקומראן עד קהיר" מונה 5,980 מילים בלי ההערות ו-9,648-

2 וחוקרות בכלל. הדברים הבאים מכוונים לכלל תלמידינו, תלמידים ותלמידות, אך, לשם נוחיות, הדברים כתובים בלשון זכר שתיחשב, לעניין זה, כלשון סתמית לכלל התלמידים.

מילים עם ההערות, והוא בן 24 עמודים בדפוס. תוכנת Word יכולה לספור את המילים והתווים שבטקסט, והיא מודיעה לנו שבמסמך זה, כולל הנספח הראשון, יש 10925 מילים (ללא הערות השוליים) ו-53060 תווים (ללא רווחים).

ב. המנחה והנושא

השיטה הנהוגה באוניברסיטאות להוראת דרכי המחקר היא שהעבודה תיכתב בהדרכת מנחה אישי. השיטה אמורה לפתח את עצמאותו המחקרית של התלמיד בהדרגה. בכתיבת עבודה סמינריונית הוא מקבל הדרכה אינטנסיבית מן המנחה; בכתיבת עבודת מ"א ההדרכה מצומצמת יותר; ובכתיבת עבודת דוקטור ההדרכה מצטמצמת עוד יותר. מקובל שההדרכה בשעת כתיבת עבודה סמינריונית במסגרת קורס היא אינטנסיבית. המנחה אמור להדריך את התלמידים בצורה קבוצתית ובצורה פרטית על דרכי המחקר ומה נדרש מן התלמיד. אך, כבר בשלב זה, מידת צמידות התלמיד למנחה היא עניין אינדיבידואלי. יש תלמידים המסוגלים לכתוב עבודות מחקר בשלות כבר בראשית לימודיהם, ובמקרים אלה הקשר בין התלמיד למנחה יהיה מצומצם, אך רובנו זקוקים להדרכה ושיתוף פעולה נכון בין המנחה לבין התלמיד. הדבר מהווה תנאי ראשון להצלחת העבודה.

בשלב העבודה הסמינריונית, אפשרויות התלמיד בבחירת מנחה ובבחירת נושא הן מצומצמות. עבודה סמינריונית נעשית, בדרך כלל, במסגרת סמינריון, והמרצה האחראי לסמינריון הוא המנחה. בחירת הקורס נעשית, על פי רוב, מתוך אילוץ מערכת השעות של התלמיד. המנחה מציע נושאים הקשורים לקורס שהוא נותן ואפשרויות התלמיד בבחירת נושא הן מצומצמות. בשלבים מתקדמים יותר, בחירת מנחה ונושא נעשית מסובכת יותר.

קיימות שתי דרכים עיקריות בבחירת נושא ומנחה למחקר מתקדם. בדרך הראשונה, כאשר התלמיד מעוניין לחקור נושא מסוים, הוא יפנה לאחד המרצים שהנושא נמצא בתחום התמחותו ויבקש ממנו שיסכים להדריך אותו בנושא זה. במקרים רבים, המנחה יאמר שהנושא, כפי שהוגדר על ידי התלמיד, אינו מתאים למחקר המוצע ויחד ידונו במציאת נושא מתאים בתחום שבו מתעניין התלמיד. הדרך השנייה, והמומלצת, היא לבחור מנחה שהתלמיד חושב שהוא רוצה ללמוד ממנו, הן מבחינת אישיותו והן מבחינת שיטתו המחקרית, ולבקש מן המנחה שיציע נושא. המנחה המתמחה בתחום מסוים יודע מה הם הדברים הטעונים בירור ויש לו הערכה טובה על נושאים שעשויה לצמוח מהם עבודה טובה. כדי שתתרשם מסוג הנושאים שאפשר לעסוק בהם, וכדי שתימנע מעיסוק בנושא שכבר עסקו בו, צירפנו בנספח את רשימת העבודות שנעשו במחלקה לתלמוד והנושאים שבהם עוסקים היום.

יש לקחת לתשומת לב שמנחים נמנעים מלקבל תלמידים שאינם מכירים. הם מעדיפים תלמידים שעשו אצלם עבודה סמינריונית (וקיבלו ציון טוב!) והם כבר מכירים את יכולתם. סטודנט הפונה אל מנחה שאינו מכיר אותו, ייטיב לעשות אם יביא למנחה דוגמה מכתבתו (עבודה סמינריונית וכד') כדי שהמנחה יתרשם מיכולתו. במקרים שתלמידים מתקשים בבחירת מנחה הם מוזמנים להתייעץ עם ראש המחלקה או עם מי שימונה על ידו לכך.

המשך שיתוף הפעולה בין המנחה לתלמיד תלוי בהם, אך התלמיד ייטיב לעשות אם ייזום קשר מתמיד עם המנחה, ידווח לו על מה שעשה ומה שהוא מתכוון לעשות, וייתיעץ אתו על כיווני ההמשך. במיוחד חשוב להציג למנחה חלקים מן העבודה בהתהוותה, כדי להבטיח שהתלמיד הולך בדרך המקובלת על המנחה. קיים חשש רציני לכישלון כאשר התלמיד מתייעץ ייעוץ ראשוני עם המנחה, נעלם אחר כך, ובסוף מגיש את עבודתו הגמורה למנחה. מצד שני, יש להשתדל לא להטריד את המנחה בטיוטות כתובות בכתב-יד. אל תבקש ממנו ואל תצפה ממנו שיתקן את שגיאות הכתיב והסגנון. בשביל זה יש חברים ולפעמים צריך לפנות גם לבעלי מקצוע. המנחה צריך להתרכז בתוכן ובשיטה.

ג. איסוף הנתונים

השלב הראשון של המחקר הוא איסוף הנתונים. בקורס "הדרכה ביבליוגרפית" אנחנו מבקשים לתת לתלמידים את הכלים הנחוצים למציאת הנתונים למחקריהם. הקורס עוסק בספרי יעץ, כגון: באנציקלופדיות, קונקורדנציות, רשימות ביבליוגרפיות ואמצעים ממוחשבים. רצוי להיעזר גם במנחה (החל ממנחה בעבודה סמינריונית ועד המנחה לעבודת הדוקטור) ולפנות גם לשירותי היעץ בספרייה.

רוב הנתונים שאנחנו עוסקים בהם במחקרנו הם טקסטים. בבדיקת טקסטים, עלינו לוודא שיש בידינו הנוסח הטוב ביותר של אותו טקסט. גם בנושא זה ניסינו ללמד, בקורס "הדרכה ביבליוגרפית", כיצד להגיע לנוסח הטוב ביותר על ידי שימוש בכתבי-יד ובמהדורות מדעיות. בנוסף לכך, ניסינו להדריך לחשיבה פילולוגית נכונה כדי להבין את המשמעות של חילופי הנוסחאות וכדי להגיע, במידת האפשר, לנוסח הטוב ביותר של הטקסט ולהבין את התמורות שחלו בו במשך הדורות. המנחה של התלמיד אמור לכוון אותו בצעדיו הראשונים, אך תושיית התלמיד למצוא דברים חדשים תתגלה כבר בשלב זה. אפשר להיעזר גם בחברים. ספר להם על המחקר שלך וייתכן שיהיו להם רעיונות על דברים שיש לעשותם, על חיבורים שיש לבודקם. איזהו חכם, הלומד מכל אדם.

ד. מיון הנתונים וסידורם

שלב שני הוא מיון הנתונים. מיון זה יכול להיות לפי תקופות, לפי ארצות, לפי גישות, וכל זאת בצירופים שונים. כאן תבוא לידי ביטוי יכולתך כחוקר לחשוב על משמעות הדברים ולהעלות סברות והשערות על הקשרים בין הדברים. כאן אמור להיות עיקר הדיון בינך לבין המנחה, כשהמנחה יעזור לך להבחין בין השערות סבירות יותר לבין אלה הסבירות פחות. יחד עם זאת אין מקצועות הרוח כחכמת התשבורת או מדעי הטבע, וייתכן שיהיו חילוקי דעות בהגדרת מה סביר יותר. עליך, כחוקר, מוטלת החובה לבחון את האפשרויות השונות ולהציע את שנראה לך יותר, ולנמק את בחירתך.

ה. העלאת הדברים על הכתב

1. מבוא

שלב שלישי הוא העלאת הדברים על הכתב, ועיקר מאמצינו בהנחיות אלה יהיה נתון לשלב זה. תחילה נציין שהשימוש במחשב עשה מהפכה בכל הקשור להגשת עבודות. היום, אין להגיש עבודות בכתב-יד כלל. יתירה מזו, רצוי לא לכתוב טיוטות בכתב-יד. יכולת השימוש במחשב היא יכולת בסיסית בימינו וכל תלמיד צריך ללמוד כיצד להשתמש במחשב, לפחות בצורה בסיסית ביותר.

2. כתיבת העבודה

א. כתיב וסגנון

אין לנו מסורת ברורה של כתיב בלי ניקוד, וישנן שיטות שונות. רצוי לשמור על עקביות אבל אין שום שיטה המכתיבה עקביות גמורה ותמיד יש יוצאים מן הכלל. בנספח ב תמצא הנחיות מתומצצות על כללי הכתיב.

על סגנון הכתיבה אי אפשר לומר אפילו דברים בסיסיים במסגרת מסמך קצר זה. נאמר רק שהכתיבה צריכה להיות ברורה ומובנת גם למי שאינו מתמחה במיוחד במקצוע. אם קורא משכיל אינו מבין את אשר כתבת, אל תאשים את הקורא שהוא חסר השכלה אלא עליך להאשים את עצמך שלא השכלת להבהיר את מה שרצית לומר. הנח את הדברים בצד במשך כמה ימים וקרא את הדברים שנית. תתפלא לראות כמה אתה בעצמך צריך להתאמץ להבין את מה שרצית לומר. אחרי שהדברים ברורים לך, בקש מחבר שיקרא אותם. אם יש דברים שאינם מובנים לו, אל תנסה להסביר לו אותם בעל פה, אלא הבן שדבריך הכתובים לא היו מספיק בהירים ועל כן לא הצליח

חברך להבין אותם. יש אנשים הכותבים בסגנון שוטף והטיוטה הראשונה היא כבר ברורה ובהירה, אך רוב האנשים מתקשים בהצגת מחשבותיהם על הנייר. אל תתיימש אם תצטרך לכתוב טיוטות רבות לפני שאתה מציג את הדברים אפילו לפני חבר. אינני יודע אם זה יגרום לייאוש או לעידוד אם אמסור לך את מספר הטיוטות שהוכנו ממסמך זה – כי רב הוא.

ב. קיצורים ומספרים

ראוי להימנע מקיצורים מכיוון שקיצורים עשויים להתפרש בכמה כיוונים.³ במקום שצריך להשתמש בקיצורים, צריך לציין את הקיצורים בצורה ברורה. בשפות לועזיות משתמשים בנקודה לציון קיצור אך שיטה זו אינה מתאימה לעברית. ראוי להימנע מן השימוש בנקודה לסימון ק. מכיוון שהקורא יחשוב שיש כאן סוף משפט. עדיף לנקוט בשיטה העברית המסורתית ולהשתמש בגרש ובגרשיים לציון הקיצור. אילו הייתי כותב ק' במקום ק., לפחות היית יודע שיש כאן קיצור – אם כי קשה לנחש למה רומז הקיצור ק'. אנחנו מבחינים בין שני סוגי קיצורים. סוג אחד הוא קיצור של מילה אחת על ידי קטיעת סוף המילה. במקרה זה מציינים את הקיצור בגרש בסוף המילה, כגון: ר', פרופ', גמ', עמ' וכד'. סוג שני הוא ראשי תיבות של כמה מילים. במקרה זה, משתמשים בגרשיים לפני האות האחרונה של הקיצור, כגון: קלבד"מ, חת"ם סופר, תושב"ע, ב"א וכד'.⁴ וכך נוהגים גם בקיצור של מילה אחת כאשר האותיות שנשתיירו אינן מופיעות ברצף במילה המקורית, כגון ד"ר.

יוצאים מן הכלל בנושא הקיצורים הם כתבי-עת שלהם שמות ארוכים. לכתבי-עת אלה יש, בדרך כלל, קיצורים מקובלים במקצוע. בעברית מציינים את הקיצור על ידי גרשיים, כקיצורים אחרים, אך בלועזית נוהגים לתת האותיות הראשונות של כל מלה בשם, בלי נקודות ביניהן. לנוחיותכם, צירפנו רשימה של מבחר קיצורים כאלה בנספח.

3 בה"כ ובה"מ יכול להיות "בית הכנסת ובית המדרש" והוא יכול להיות "בית הכסא ובית המרחץ"! לדוגמאות לפיענוח בלתי נכון של ראשי תיבות ראה: Jacob Z. Lauterbach, "Abbreviations and Their Solutions", *Studies in Jewish Bibliography and Related Subjects in Memory of Abraham Solomon Freidus*, New York: The American Academy for Jewish Research, 1929, pp. 141–149 (photographic reprint: Westmead, England: Gregg International Publishers, 1969). (שים לב שהמשפט האחרון הסתיים בלועזית אך הנקודה המסיימת את המשפט היא מצד שמאל, כבעברית, מכיוון שההקשר הוא כולו עברי. יש נוהגים לוותר על הנקודה במקום כזה אם אין אחריה שום טקסט.)

4 לפיענוח ראשי תיבות ראה שמואל אשכנזי ודב ירדן, אוצר ראשי תיבות, ירושלים: ראובן מס, 1973.

השימוש באותיות עבריות לציון מספרים נוהג על פי אותו כלל. שלוש מאות שנה מפרידות בין שנת ת' (גרש בודד בסוף) לבין שנת ת"ש (גרשיים לפני האות האחרונה). השנה שבה אני כותב דברים אלה היא תש"ס (בהשמטת האלפים) או ה' תש"ס (הה' עם הגרש הוא המספר 5 לציון האלפים). יש נוהגים להשמיט את סימני הקיצור של המספרים במקום שברור מתוך ההקשר שהאותיות מציינות מספרים. כך נכתוב עמ' קא, וכרך כו.

בעברית כותבים מימין לשמאל. כאשר משלבים מספרים בטקסט עברי, יש להקפיד על כיוון נכון של הכתיבה. לדוגמא, יש לכתוב "עמ' 300–400", או "החנייה אסורה בין השעות 2:00–4:00". המקף נחשב כאות עברית כי הקורא בקול יאמר "שלוש מאות עד ארבע מאות" או "בין השעות שתיים לארבע".

ג. הפיסוק והמשפט

פיסוק נכון עוזר לקורא להבין את הדברים והיעדר פיסוק, או פיסוק בלתי נכון, יכביד על הקורא ויגרום לו לחשוב שדבריו מבלבלים.⁵ ראשית כל הוא הסוף: צריך לסיים כל משפט בנקודה – ללא רווח לפניו. לא כפי שעשיתי במשפט הקודם, אלא כך. פסיקים באים כדי להקל על הקורא להבין את המשפט. אסור שמשפט יהיה ארוך מדי כי הקורא משפט שהוא ארוך מאוד שוכח מה שנאמר בתחילת המשפט עד שהוא מגיע לסופו ואז נוצר הרושם שהכותב אינו כותב בבהירות. המשפט האחרון היה על גבול הארוך מדי. שימו לב שאפשר בקלות לחתוך אותו לשני משפטים. הנה, לדוגמא: "אסור שמשפט יהיה ארוך מדי. כאשר הוא ארוך מדי, עד שקורא מגיע לסוף המשפט הוא שוכח מה שנאמר בתחילתו. אז נוצר הרושם שהכותב אינו כותב בבהירות". לפעמים, ה"חיתוך" יחייב הוספת מילים, כדי שכל משפט יהיה אמירה לוגית עצמאית. לא נורא. עדיף שדבריו יהיו מובנים היטב.

ד. הפסקה

המשפטים מצטרפים לפסקות. הפסקה אמורה להיות בעלת רעיון אחד הזקוק למספר משפטים כדי להסביר אותו. אם הפסקה ארוכה מדי, בדוק היכן אתה יכול לחלק

5 התורה השתמשה באמצעים סגנוניים כדי להתגבר על חסרון סימני הפיסוק שבמקרא. אהרן מירסקי כתב חוברת מיוחדת בלי סימני פיסוק כדי להדגים את האמצעים האלה (הפיסוק של הסגנון העברי, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשל"ח. אולם, כשהפרק הראשון של הספר הודפס בכתב-העת בצרון, סז (תשל"ו), הרגישו העורכים צורך להוסיף לו פיסוק קל. פיסוק הופיע גם במהדורה השנייה המורחבת של החוברת (ירושלים: מוסד ביאליק, תשנ"ט). על הפיסוק כחלק מהתורה שבעל פה ראה י' תבורי, "לקדמות התורה-שבעל-פה", פרי הארץ, ה (תשמ"ב), עמ' 22–29. (שים לב כיצד משתמשים בהערה להוסיף דבר שיש לו זיקה לנאמר בטקסט אך אינו מוסיף לו דבר של ממש. אפשר היה בהחלט לוותר לגמרי על הערה זאת והקורא את ההנחיות לא היה מפסיד כלום מן העניין).

אותה לשנים, כדי שהקורא ימצא מקום מנוחה בין פסקה לפסקה. במנוחה זאת אמור הקורא לעכל את מה שאמרת. לחילופין, אין לעשות כל משפט פסקה בפני עצמה. הקורא חיבור שבו כל משפט הוא פסקה חושב שהמחבר אינו יכול לצרף שני משפטים לרעיון אחד או לטיעון לוגי אחד.

כדי לעזור לקורא להבחין במציאותה של פסקה חדשה, נהוג להזיח אותה מעט מן השוליים הימניים. הזחה גדולה מדי מבלבלת את הקורא ומקובל הוא להניח רווח של כשתי אותיות. הפסקה הראשונה של העבודה, וכן כל פסקה הבאה אחרי כותרת, אינן זקוקות להזחה כדי לסמן אותן כפסקות חדשות. בכל זאת, למען האחידות, יש שמסמנים גם אותן בהזחה. ציטטה המודפסת כשהיא מוזחת כולה אינה זקוקה להזחה נוספת בתחילתה.

ה. סעיפים ופרקים

המשפטים מצטרפים לסעיפים ולפרקים. החלוקה לפרקים/סעיפים איננה עניין טכני בלבד, אלא היא שייכת למהות העבודה. עבודה קצרה, שמטרתה להציג תזה אחת והכל בנוי סביב לאותה תזה, אינה זקוקה לחלוקה משנית. עבודה ארוכה, לעומת זאת, טעונה חלוקה נוספת. אולי הדרך הנכונה להבנת העניין איננה להביט על העבודה מתוך רצון לחלק אותה, אלא כיצד לבנות אותה. המחבר צריך לתכנן את פרקי עבודתו, לראות את המכלול וכיצד הוא מורכב מחלקים שונים. חלוקת העבודה לפרקים, לסעיפים, סעיפי משנה, וחלוקות נוספות לפי צורך העניין תדריך את הקורא להבנת התכנית הכללית של העבודה. קח לדוגמה מסמך זה ותראה כיצד החלוקה עוזרת להבין את מגמתו ומטרתו. עיין בתוכן העניינים שבשער המסמך, המציג ראייה כוללת של המסמך, ותראה כמה דבר זה מועיל ומקל על הקורא. שים לב גם לשימוש לסירוגין של אות עברית לציין פרק, וספרה כדי לציין את חלוקת הפרק לסעיפים, ושוב אותיות לציין חלוקת הסעיפים ליחידות קטנות יותר. כדוגמה לחלוקה מפורטת יותר, אני מציע להתבונן בתוכן העניינים של ספרי "מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד".

ו. ציטטות

מטבע הדברים, מחקר העוסק בניתוח טקסטים ירבה בציטטות מן הטקסטים המנותחים. הכותב צריך להבהיר לקורא מה הן בדיוק גבולות הציטטה. מקובל הוא שציטטות קצרות, פחות משלוש שורות, ישולבו בטקסט בין גרשיים כפולים (אם יש

ציטטה בתוך הציטטה, הציטטה הפנימית תצוין בגרש יחידי משני קצותיו).⁶ כאשר הטקסט ארוך מזה, ציון הגבולות על ידי גרשיים אינו מספיק ברור לעין הקורא. לכן, במקרה כזה, צריך להדפיס את הציטטה בשורות נפרדות כאשר היא מוזחת מצד ימין. אין צורך להזיח את הציטטה משני הצדדים. והנה דוגמה שבה אני מצטט את השורות שכתבתי לעיל.

מטבע הדברים, מחקר העוסק בניתוח טקסטים ירבה בציטטות מן הטקסטים המנותחים. הכותב צריך להבהיר לקורא מה הן בדיוק גבולות הציטטה. מקובל הוא שציטטות קצרות, פחות משלוש שורות, ישולבו בטקסט בין גרשיים (יחידים או כפולים). כאשר הטקסט ארוך מזה, ציון הגבולות על ידי גרשיים אינו מספיק ברור לעין הקורא.

יש נוהגים להדפיס גם ציטטה קצרה יותר כשהיא מוזחת – אם היא בעלת חשיבות מיוחדת הדורשת הבלטה. לדעתי אין צורך בזה וראוי להימנע מזה.

השמטת מילה או יותר מתוך קטע מצוטט יש לציין בשלוש נקודות במקום המילים שהושמטו. לדוגמה: "הסיבה השנייה...מתייחסת למעמד חברתי". הרוצה להוסיף מילים משלו בתוך הציטטה לשם הבהרה יעשה זאת בתוך סוגריים מרובעים ([]).

הדגשת מילה או משפט בציטטה תעשה על ידי הדגשה או אותיות נטויות. כשעדיין השתמשו במכונות כתיבה שלא היו להן אותיות נטויות, נהגו למתוח קו מתחת למילה או למשפט המודגשים, כדי לציין למדפיס שצריך לסדר אותיות אלה באות נטויה. במחשבים אפשר להדפיס אותיות נטויות ורצוי להשתמש בהן, או באותיות מודגשות בצורה ברורה, כדי לציין דבר הטעון הדגשה. כאשר המודגש הוא בציטטה, על הכותב לציין אם ההדגשה במקור או שזו הדגשה שלו יש לציין זאת בין סוגריים מרובעים: [ההדגשה במקור] או [ההדגשה שלי], לפי העניין. ציון זה יבוא אחרי מראה המקום לציטטה, בין אם מראה המקום הוא קצר ומשולב בגוף העבודה ובין אם הוא ארוך יותר ומשולב בהערות שוליים.

6 יש נוהגים להפך. הם משתמשים בגרש יחיד לציון ציטטה ובגרשיים לציין ציטטה בתוך ציטטה.

3. מראי מקומות והערות שוליים

א. מבוא

"כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" (אבות ו:ו).⁷ הדבר המייחד את הכתיבה המדעית, לעומת סוגי כתיבה אחרים, הוא השימוש בהערות שוליים. זה נראה אמנם כדבר טכני, אך הוא עניין מהותי. רוב המדע התלמודי עוסק בניתוח טקסטים. כאשר אנחנו מצטטים טקסט, חובה עלינו לתת בידי הקורא אפשרות לבדוק אם אנחנו מצטטים את הטקסט בצורה מדויקת ואם ההקשר של הטקסט מחייב את הפירוש שאנו מציעים, או שאפשר לפרשו בצורה שונה. אנחנו עוסקים בטקסטים שיש עליהם מסורת פירוש של מאות שנים רבות. אין אנו רשאים להתעלם ממה שאמרו חכמים וחוקרים שקדמו לנו. אם אנו מסכימים עם דבריהם, ואף בונים עליהם, בוודאי שחייבים אנו לומר דבר בשם אומרו. אך גם במקרה שאנו מבקשים לפרש אחרת, כי מקום הניחו לנו מן השמים, אנו צריכים לתת בידי הקורא אפשרות לבדוק אחרינו ולראות שמא טעינו בהבנת דברי קודמינו.

כיצד מציינים את המקורות ו/או מפנים אליהם? כאן עומדים אנו בפני דילמה. הרישום המפורט והמדויק של המקור שממנו אנו שואבים מפריע לשטף הקריאה. כדי לפתור בעיה זו, הומצאו מספר שיטות שהצד המשותף להן הוא ניסיון לתת מראה מקום קצר בגוף העבודה, והרישום המפורט יימצא במקום אחר. השיטה הרווחת במדעי היהדות היא לשים מספר במקום שצריך הפנייה ולרשום את מראה המקום המדויק בשולי העמוד או בסוף החיבור. הרישום בסוף החיבור הוא מסורבל למדי ומכביד על הקורא המעוניין לבדוק אותו, אך הוא נהוג במקומות רבים בגלל שיקולים טכניים ושיקולים כספיים. לטעמי, רצוי שמראה מקום מפורט יופיע בשולי הדף. רישום כזה משיג איזון נכון בין הרצון להציע טקסט שאפשר לקרוא אותו בצורה שוטפת לבין הרצון לתת מראה מקום מפורט. כיוצא מן הכלל, אני ממליץ על רישום מראה מקומות קצרים ביותר בגוף העבודה, בסוגריים. מראי מקומות כאלה הם פסוקים מן המקרא, כגון (בראשית א:א), או ציטטות מספרות התלמוד (ב' ברכות כד ע"א). לפעמים אני רואה עבודה שיש בה ציטטות ארוכות מן התנ"ך וכל מראי המקומות מופיעים בשולי הדף. הרושם שנוצר הוא שהכותב רצה שמאמרו יהיה "מדעי" ולכן הוריד את כל מראי המקומות לשוליים.

7 על דרך ציון המקורות ראה להלן, ושים לב לדרך שבה השתמשתי בהערה כאן. הקורא עשוי לתמוה על מה שכתבתי בגוף העבודה אך אין ברצוני לדון בפתרון תמיהה זאת כרגע כי עיקר דיונו במקום אחר. לכן, אני משלב את ההפניה בהערה. מי שיתמה, יעיין בהערה; ומי שלא יתמה – לא הפסיד דבר.

מספר ההפניה יבוא בסוף הציטטה או בסוף ההתייחסות לעניין – לא בתחילתו. הטעם לכך הוא שהמספר עוזר לציין את סוף הקטע או סוף ההתייחסות. אם יש סימן פיסוק בסוף הקטע, יבוא המספר אחרי סימן הפיסוק. יוצא מן הכלל הזה הוא כאשר סימן הפיסוק הוא קו מפריד. במקרה זה יבוא המספר מייד אחרי הטקסט, לפני הקו המפריד.

אנחנו רוצים שהקורא יקבל מראה מקום מפורט. כאן ננסה להגדיר את רמת הפירוט הנחוצה. הגדרה זאת תחלק לשנים: הפניה למקורות והפניה לספרות מחקר.

ב. ההפניה למקורות

רוב מקורותינו מחולקים בחלוקה גדולה (פרק, סימן וכד') וחלוקה משנית (משנה, הלכה, סעיף וכד'). המצוי אצל הטקסט מכיר את סוג החלוקה, ולכן די לציין את המספר (בדרך כלל באותיות עבריות) ואין צורך לציין את סוג החלוקה.⁸ כך, לדוגמה, הקורא יודע שהציון "משנה תענית ב:ב" מכוון לפרק ב' משנה ב' ושהציון "שולחן ערוך אורח חיים קצב:ג" מכוון לסימן קצב סעיף קטן ג בתוך שולחן ערוך אורח חיים. ריבוי פסיקים בעברית מבלבל את העין ולכן רצוי להשתמש בנקודתיים לצורך ההפרדה. היות ששמות מסכתות המשנה, התוספתא והתלמודים הם כמעט זהים, צריך להקדים לשם כזה גם הפנייה לסוג המקור. מוצע להשתמש בקיצורים הבאים: מ' = משנה; ת' = תוספתא; י' = ירושלמי; ב' = בבלי. במקורות שיש להם מהדורה מקובלת או מהדורה מדעית, יש להוסיף את מספר הדף או העמוד במהדורה. הנה כמה דוגמאות: בראשית יג:כט; מ' ברכות א:א; ת' ברכות א:א, עמ' 3; ב' ברכות כב ע"א; י' ברכות א:א, ב ע"א. ספרא, אמור, פרק י:ב, ק ע"א. כאשר משתמשים במהדורה מקובלת (בדרך כלל – מדעית), רצוי להוסיף את מספר העמוד שבו מופיעה הציטטה. הפניות אלה הן קצרות ואפשר, בדרך כלל, לשלב אותן בתוך הטקסט בסוגריים.

8 יוצא מן הכלל הוא הספרא שחלוקתו היא בעייתית. לכן, צריך לציין בפירוט אם הציטטה היא מפרק או מפרשה. ראה ש' נאה, "מבנהו וחלוקתו של מדרש תורת כוהנים (ב): פרשות, פרקים, הלכות", תרביץ, סט (תש"ס), עמ' 99-104.

ג. ההפניה לספרות מחקר

1. מבוא

מטרת ההפניה היא לאפשר לקורא לבדוק שהמחבר שאותו אתה מצטט אמנם אומר מה שאתה חושב שהוא אומר. לכן, צריך לתת לקורא את כל הפרטים הנחוצים כדי שיאתר את הפרסום שעליו אתה מסתמך. לצורך זה, אנו מבחינים בין חיבור שהוא פרי מחבר יחיד, ספר או חוברת, לבין חיבור שהוא אוסף מחקרים, שהוא יכול להיות כתב-עת או קובץ מיוחד. לכל אחד מן הסוגים הנ"ל יש אפיונים משלו ועליהם נעמוד בהמשך.

2. רישום שם מחבר

רישום שם המחבר הוא הנתון היסודי המשותף לכל ההפניות, פרט להפניות לספרים ומאמרים ששם המחבר אינו רשום בהם. לכן, נתייחס תחילה לדרך הנכונה של רישום שמות מחברים.

שמו של מחבר, בחיבורים מודרניים, מורכב משני פריטים: השם הפרטי ושם המשפחה. בעולם המערבי נהוג להציג את השם הפרטי תחילה וכך ננהג בהפניות בהערות שוליים. יוצא מכלל זה הוא רשימה הערוכה לפי סדר אלפביתי של שמות משפחה, שבה צריך להקדים את שם המשפחה לשם הפרטי למען הסדר האלפביתי – כמו בספר טלפונים. כאשר יש שני מחברים או יותר למאמר אחד או לספר אחד, תמיד רושמים את השמות הנוספים לפי הסדר: שם פרטי ושם משפחה; שהרי אין כאן חשיבות לסידור האלפביתי.

יש נוהגים לרשום את שם הפרטי בקיצור ("במקום יוסף"). יש לנהוג בזה בתבונה. אפשר לרשום כך שמו של מחבר מאמר בכתב-עת או בקובץ כי יש מספיק נתונים למצוא את המאמר גם מבלי לדעת את שמו הפרטי של המחבר. אך שונה הדבר לגבי ספר. נסה למצוא ספר בקטלוג של ספרייה, בין בכרטיס בין במחשב, כאשר שם המחבר הוא "י" כץ". לשם דוגמה, במפתח של בית עקד ספרים מופיעים חמשה עשר מחברים ששם משפחתם הוא "כץ" ושם הפרטי מתחיל ב"י". לכן, עדיף לתת את השם המלא.

בדרך כלל אין רושמים תארים מקצועיים כגון ד"ר או פרופ'. הסיבה העיקרית לכך היא שבמקרים רבים פרט זה אינו ידוע. בדרך כלל, פרט זה לא נרשם בכתבי-עת או בקטלוגים של ספרים. דומני שיש בזה רמז שאין לשפוט את ערך הדברים לפי תוארו של הכותב אלא יש לדון אותם לגופם. יש אנשים הכותבים דברים של טעם גם אם אין להם תואר אקדמי. ברם, אם ההתייחסות היא לא רק לגופי דברים אלא גם

לסמכות האומר, ראוי להזכיר את תוארו בעבודה. לדוגמה, אם מזכירים עובדה ביולוגית מפיו של איש רפואה, יש למקום להזכיר שהאיש הוא רופא או חוקר ביולוגיה. וכן הדין לגבי ציטטות מפי עורכי דין וכד'. מטעם זה, ומפני הכבוד, ראוי להזכיר רבנים בתואר "רב" המקובל, או ר', כאשר ההתייחסות היא לא רק לגוף הדברים אלא גם לסמכותם ולמעמדם כרבנים וכגדולי ישראל. כאשר מתייחסים לרבנים כחוקרים, ראוי להתייחס אליהם כחוקרים. יש מספר חוקרים שזכו לתארים מיוחדים בגלל מעמדם המיוחד, כגון הגר"ש ליברמן או מהרי"ן אפשטיין. אך אנשים שלא הכירו אותם אישית כבר נוהגים לציין אותם בשמותיהם בלבד.

יש מאמרים שאין לנו יודעים מי חיבר אותם, כגון מאמרים בעיתונות או מאמרים באנציקלופדיות. במקרים כאלה אי-אפשר לרשום את שם המחבר, והפריט הראשון בהפניה יהיה כותרת המאמר ועל פיה יסודר המאמר גם ברשימה האלפביתית. בחלק גדול מן הערכים באנציקלופדיות מצוין שם המחבר בראשי תיבות. דבר זה אמור במיוחד באנציקלופדיות בעלות רמה מדעית. במקרים כאלה, צריך להשלים את שם המחבר ולרשום אותו במלואו כמחבר הערך.

3. רישום ספר

הפניה לדברים שנאמרו בתוך ספר צריכה לכלול את הפרטים הבאים (שים לב לצורת הפיסוק בין הפריטים):

[שם המחבר], [שם הספר], [מקום ההוצאה]: [המוציא לאור], [שנה][מספר המהדורה], עמ' [מספרי העמודים שבהם מופיע הקטע שאליו מפנים].

והנה דוגמה:

יוסף תבורי, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, ירושלים: מאגנס, תש"ס 30, עמ' 322–324.

והנה הפירוט:

[שם המחבר]: ראה לעיל.

[שם הספר]: צריך לרשום את שם הספר כמו שהוא מופיע בשער הספר, ולא כמו שהוא מופיע בכריכה או במקום אחר. אם יש כותרת משנה לספר, צריך להפריד בין הכותרת הראשית לכותרת המשנה בנקודתיים או בקו מפריד, לפי העניין. כך, לדוגמה: יוסף תבורי, פסח דורות: פרקים בתולדות ליל הסדר, תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1996. בלועזית מציינים שם ספר על ידי השימוש באות נטויה. נוהג זה החל להתפשט גם בעברית ואולי כדאי לעודד אותו. בכל אופן, יש להשתדל לקיים נוהג אחיד לאורך העבודה.

[שנת הספר ומקום הופעתו] שנת ההוצאה, כפי שהיא מופיעה בספר, אם לועזית –

לועזית; אם עברית – עברית. אם אין תאריך, מציינים "חש"ד", שהוא קיצור של "חסרה שנת דפוס". כנ"ל לגבי מקום הופעת הספר וסימון ההעדר הוא "חמ"ד" שהוא "חסר מקום דפוס". ויש חידות ביבליוגרפיות "חשומ"ד" שהוא "חסר שנה ומקום דפוס". אם השתמשת במהדורה חדשה של הספר, אחרי שנת ההופעה הוסף ספרה עילית לציון מספר המהדורה. בדוגמה לעיל פירוש הדבר הוא שהספר יצא לאור במהדורה שלישית בשנת תש"ס.

4. רישום מאמר בכתב-עת

רישום מאמר בכתב-עת ייעשה כך:

[שם המחבר], "כותרת המאמר", [שם כתב-העת שבו מופיע המאמר], [מספר הכרך] ([תאריך]), עמ' [מספרי העמודים שבהם מופיע המאמר או הקטע המצוטט].

והנה דוגמה:

יוסף תבורי, "חתימת ברכת המשפט וגלגוליה", פעמים, 78 (תשנ"ט), עמ' 4–15. לגבי שם המחבר ראה לעיל. כותרת המאמר תהיה כפי שהיא מופיעה בראש המאמר (יש לפעמים אי-התאמה בין השם בתוכן העניינים לבין השם בגוף המאמר). כתב-עת יירשם בשמו המלא או בקיצור מקובל. צריך לנהוג זהירות כי יש היום הרבה כתבי-עת בשמות דומים ורישום השם בקיצור עלול להטעות. בעבודות של תלמידים ראוי, לדעתי, להשתמש בשמות מלאים. אחר שם כתב-העת יבוא מספר הכרך. מספר הכרך יופיע כפי שהוא מופיע בשער כתב-העת: אם באותיות עבריות אם בספרות. לרוב כתבי-העת יש מספרי עמודים רצופים לאורך כל הכרך. במקרה זה, אין צורך לציין את מספר הגיליון. אך יש כתבי-עת המתחילים מספור עמוד חדש בכל גיליון. במקרה זה צריך לציין גם את הגיליון, כגון "כט/ג" שפירושו כרך כט, גיליון ג של אותו כתב עת. מצויים גם כתבי-עת שיש להם מספור נפרד לגיליונות המתחיל מן הגיליון הראשון של כתב-העת. כך, לדוגמא, הגיליון החמישי יכול להיות הגיליון הראשון של כרך ב אך הוא ישא גם את המספר "ה" לציון שהוא הגיליון החמישי של כתב-העת. במקרה כזה, רצוי להוסיף את מספר הגיליון בין סוגריים מרובעים. אחרי מספר הכרך [והגיליון] תבוא, בסוגריים, שנת הפרסום, בעברית או בלועזית, כפי שהשנה מופיעה בכתב-העת. במקרה שיש עימוד חדש בכל גיליון צריך להוסיף גם את העונה או החודש כגון (אביב תש"ס). אחרי כן יופיעו מספרי העמודים של המאמר שאליו מפנים.

5. רישום מאמר מתוך קובץ

רישום מאמר בקובץ ייעשה כך :

[שם המחבר], "כותרת המאמר", [שם הקובץ שבו מופיע המאמר] (בעריכת [שם העורך או העורכים], [מקום ההוצאה]: [המוציא לאור], [שנה]) [מספר המהדורה], עמ' [מספרי העמודים שבהם מופיע הקטע שאליו מפנים].

והנה דוגמה :

יוסף תבורי, "לסדרן של המשניות בפרק א' של מסכת ביצה", מכתם לדוד : ספר זיכרון להרב דוד אוקס ז"ל (בעריכת י"ד גילת וא' שטרן), רמת גן : אוניברסיטת בר-אילן, תשל"ח, עמ' 55–67.

הפניות למקור בלועזית יהיו בלועזית, בצורה מדויקת. שגיאות כתיב בהפניות לועזיות עלולות לגרום לקורא תחושה שהמחבר אינו יודע מספיק לועזית כדי לקרוא את המקור המצוטט והוא, במקרה הטוב, משתמש בתמצית ממנו. בכל זאת, ניתן לכתוב את השם בעברית בגוף הטקסט כאשר הרישום הלועזי המלא מופיע לפחות פעם אחת בטקסט – אם בהערות שוליים ואם ברשימה ביבליוגרפית בסוף העבודה.

6. רישום מקור מתוך האינטרנט

הציטוט ממקור מהאינטרנט הוא כמו ציטוט של כל מקור אחר. כלומר, יש לרשום את שם המחבר, שם המסמך, וכתובת האתר באינטרנט. לדוגמא: Joseph Tabory, "A Second Temple Non-Temple Liturgy", <http://orion.mscc.huji.ac.il/orion/symposiums/5th/5th.html>. מאחר שכתובת באינטרנט נוטת להיעלם לאחר תקופת מה, מסיבות שונות, רצוי לשמור מקור מודפס של החומר המצוטט על מנת שתהיה אפשרות לספקו אם תהיה דרישה לכך מצד הקורא.

7. רישום עבודת גמר ועבודות דוקטור

עבודות גמר ועבודות דוקטור (דיסרטציות) של אנשים אחרים משמשים אף הם כמחקרים שיש להתייחס אליהם במידת הצורך. מחקרים אלה מופצים, בדרך כלל, במספר מצומצם של עותקים והקורא יתקשה, לעתים קרובות, במציאתם. יש דיסרטציות שהופצו בכמות מרובה ויש חברה בארה"ב המתמחה בהפצת עבודות דוקטור לכל דכפין. אם יש עבודה כזאת בתחום שבה אתה עוסק, הנך חייב להתייחס אליה. דרך הרישום היא כדלהלן :

שם המחבר, נושא העבודה, עבודת גמר לתואר השני, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, שנה

המחבר, נושא העבודה, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן,

רמת-גן, שנה

8. רישום חוזר

כאשר מפנים פעם שנייה למקור או מחקר שכל פרטיו נזכרו כבר, אין צורך לחזור על כל הפרטים ודי להשתמש ברמיזה קצרה. יש שתי שיטות עיקריות לרמיזה זאת. שיטה אחת היא לציין את שם המשפחה של המחבר, תוך הוספת הפניה בסוגריים למספר ההערה שבה הופיע הרישום המלא. לדוגמא: ראה תבורי (לעיל, הערה 5), עמ' 000. הקורא יודע שימצא את הפרטים המלאים בהערה 5. במקרה שבהערה 5 מופיעים שני מחקרים של אותו מחבר, צריך להוסיף עוד מאפיין כדי שיהיה ברור לקורא למה הכוונה. דרך אחרת היא לקבוע, בהופעה הראשונה של הפריט עם הרישום המלא, קיצור שישמש בהמשך העבודה. לדוגמא: ראה ' תבורי, פסח דורות: פרקים בתולדות ליל הסדר, תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1996 (להלן: תבורי, פסח דורות). בהמשך, די להשתמש בקיצור בלבד, תוך הוספת מספרי העמודים הרלבנטיים להפניה החדשה. בחיבור עם רשימה ביבליוגרפית אפשר להשתמש בשיטת הקיצורים כבר ברמיזה הראשונה, ובלבד שברשימה הביבליוגרפית יופיע הקיצור עם פירוטו. אם, לדוגמה, יהיה פריט כזה ברשימת הביבליוגרפית: תבורי, פסח דורות = ' תבורי, פסח דורות: פרקים בתולדות ליל הסדר, תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1996; נוכל לצטט את הרמיזה המקוצרת כבר בפעם הראשונה.

ד. סיכום

בכל מקרה שיש לך ספק כיצד לנהוג, רצוי לעיין בכתב-עת למדעי היהדות, כגון עלי ספר או סידרא, ולראות כיצד נוהגים שם. השתדל לשמור על עקביות בדרכי הרישום. לשם הדגמה, צירפנו נספח למסמך זה ובו רשימת הפרסומים של חברי המחלקה בשנת תש"ס. השתמש ברישומים אלה כדוגמאות והקפד על סימני הפיסוק: פסיקים בין הפריטים השונים, גרש או גרשיים במקום הצורך, סוגריים מסביב לשנה בכתבי-עת וכדו'. בהערות שוליים יש להקדים את השם הפרטי של המחבר לשם המשפחה. ברשימות ביבליוגרפיות, המסודרות בסדר אלפביתי לפי שם המשפחה, יש להקדים את שם המשפחה ואחריו, אחרי פסיק, לכתוב את השם הפרטי של המחבר. הדרישה החשובה ביותר היא רישום מלא ומדויק ועקביות.

ו. מבנה העבודה

1. מבוא

מלבד גוף העבודה - הפרקים שבהם שאתה מציג את הנתונים, הניתוחים והמסקנות -

צריכות עבודות מחקר בתוך האוניברסיטה לכלול מספר יחידות נוספות שאותן נפרט לקמן. נסביר את תפקידן וצורתן כאן לפי הסדר שבו יופיעו בעבודה, אם כי סדר הכנתן הוא, בדרך כלל, מן האחרונה לראשונה.

2. השער ותוכן העניינים

השער נועד לפרטי הזיהוי של העבודה ומחברה. רצוי לציין גם פרטים מלאים על מטרת העבודה: עבודה סמינריונית מוגשת למרצה מסוים, במסגרת קורס, הצעת מחקר וכד'. ציין בשער גם את שמך, מספר סטודנט (מספר ת"ז), כתובתך, מספר הטלפון שלך, כדי שהקורא את העבודה יוכל להתקשר אליך לצורך הבהרות. לוועדות ללימודים מתקדמים (תואר שני ושלישי) יש דרישות מיוחדות לגבי צורת השער ויש לקבל מהם שער לדוגמה.

הוועדות לתארים מתקדמים דורשות גם דף נפרד ובו ציון שם המנחה של העבודה. לפרטים מדויקים על סגנון דף זה פנה לוועדה המתאימה.

תוכן עניינים נחוץ כאשר יש בעבודה מספר סעיפים. תוכן העניינים נותן לקורא סקירה על העבודה, מבנה ותוכנה. המתבונן בתוכן העניינים רואה מייד כיצד המחבר הבין את הנושא וכיצד בנה את עבודתו. לעתים, הכנת תוכן העניינים עוזרת למחבר עצמו. כאשר הוא מתבונן בו, הוא עשוי להבין שעליו לשנות את מבנה העבודה. עכשיו הוא עשוי להבין שסדר הפרקים והסעיפים צריך להיות שונה ממה שהוא כרגע. ייתכן שאף יראה שסעיפים מסוימים צריכים להיות בפרק שונה מזה שהם נמצאים בו כרגע. לכן, ראוי לפרט את תוכן העניינים בצורה מרבית – דוגמת תוכן העניינים שבמסמך זה. אולי הגזמתי מעט בחלוקה לסעיפים ולסעיפי משנה אבל עשיתי זאת כדי להראות כיצד החלוקה והצגתה בתוכן העניינים מבהירות את מבנה העבודה. וודא היטב שתוכן העניינים אכן משקף את מה שיש בעבודה.

תוכן העניינים נועד גם לאפשר לקורא למצוא את הנושא הספציפי שהוא רוצה לקרוא עליו ולכן צריך לציין בתוכן העניינים מספרי עמודים מדויקים. משום כך, ברור שאפשר להדפיס את תוכן העניינים רק אחרי שהעבודה הודפסה בשלמותה. מטעם זה, יש ספרים שתמצא בהם את תוכן העניינים בסוף הספר – כי יכלו להדפיס אותו רק כאשר הדפסת הספר הושלמה. היום מקובל לשים את תוכן העניינים בראש העבודה ומעבדי תמלילים יכולים לעדכן את מספרי העמודים תוך כדי הדפסת העבודה.

3. ההקדמה והמבוא

אנחנו מבחינים בין הקדמה למבוא. ההקדמה איננה עוסקת במהות הנושא ואין הכרח

שהעבודה תכלול הקדמה. ההקדמה יכולה להציג הסבר לנסיבות האישיות שהציתו את סקרנות החוקר לעסוק בנושא. כאן המקום להודות לבעל ששמר על הילדים ואפשר לרעייתו לעסוק במחקר במנוחת הנפש; לילדים שקיבלו בהבנה את היעדרות אמם בשעה שישיבה בספרייה; למנחה שהשקיע/ה מאמצים אדירים בהנחיית התלמיד; להורים ולכל האחרים, איש איש לפי כבודו ומעמדו.

המבוא הוא חלק מגוף העבודה והוא נועד להכניס את הקורא לנושא העומד לדיון. היות שהכותב עצמו איננו יודע בתחילת העבודה מה, בדיוק, יצא לו מן העבודה, אי אפשר לכתוב את המבוא אלא אחרי תום העבודה. במבוא יוצג הנושא ויוגדר בצורה מדויקת. כאשר הגדרת נושא העבודה היא מעורפלת או מטושטשת, העבודה עצמה לא תהיה ברורה, ותועלתה תהיה מפוקפקת. לכן הקדש תשומת לב רבה לעניין זה. אחרי הגדרת הנושא, יש לתאר את מצב המחקר, דהיינו מה ידוע על הנושא ומה נעשה בו כבר, ומטרת המחקר הנוכחי, דהיינו מה יציג המחקר בפרקים הבאים ומה חידוש יהיה בהם לעומת מה שנאמר כבר בנושא זה. כאן המקום להבהיר גם מה לא יהיה בעבודה: כגון בעיות הקרובות לנושא העיקרי אך אי אפשר לדון בהם במסגרת העבודה.

4. הסיכום והתקציר

רצוי לצרף לעבודה סיכום שהוא מהווה גם תמצית של מה שניתן ללמוד מן העבודה. כאן המקום לצאת מן העיסוק הדקדקני בשינויי נוסחאות ופרטים קטנים ולעמוד על המשמעות הרחבה של העבודה. אין הכרח שיהיו מסקנות חד-משמעיות. מותר לציין שרוב הנתונים והדיונים מוליכים לכיוון מסוים אך חלק מהם מוליך בכיוון אחר. ולכן, אף על פי שנראה להסיק מסקנה מסוימת, אין הדברים מוכחים ועדיין יש מקום לקורא לחלוק. אם יש חידושים מיוחדים בעבודה, כאן המקום להדגיש אותם.

הוועדות לתארים מתקדמים מבקשות לצרף לעבודה גם תקציר. מטרת התקציר היא לאפשר לקורא לקבל התרשמות כללית מן העבודה מבלי שיצטרך לקרוא את כולה. בניגוד לסיכום הנועד למי שקרא את העבודה, התקציר נועד למי שלא קרא את העבודה. על כן, התקציר הוא רחב מן הסיכום והוא יציג את הנקודות העיקריות שבכל פרק ופרק מן העבודה. היקף התקציר הנדרש נמדד, לעתים קרובות, באחוזים של העבודה. ברר בוועדה מה הן הדרישות המדויקות בעניין זה. במקרה שהיקף התמצית הוא מצומצם למדי, לא יוכל הכותב אפילו לציין את הנקודות העיקריות של כל פרק והוא ייאלץ להצטמצם בתיאור כללי של הנושאים הנדונים בפרק.

5. הרשימה הביבליוגרפית

א. מבוא

כל עבודות הסטודנטים המוגשות במסגרת הלימודים צריכות לכלול רשימה ביבליוגרפית. הרשימה תופיע בסוף העבודה והיא נראית כעין נספח לעבודה אבל היא מהותית ביותר בעבודת סטודנטים. הקורא הלוקח עבודה לידו מסתכל תחילה בכותרת העבודה, בתוכן העניינים וברשימה הביבליוגרפית. עיונו ברשימה הביבליוגרפית ייתן לו הערכה ראשונה על טיב המחקר. הוא יבדוק אם המחבר השתמש בכל המקורות הדרושים; האם הוא השתמש במהדורות הטובות ביותר של אותם מקורות; האם הוא ער לכל ספרות המחקר בנושא; האם הוא ראה מחקרים שנכתבו בשנים האחרונות; האם הוא יודע את שיטות הרישום המקובלות במדע. גילוי שגיאות בשלב זה ייצור רושם שהמחבר הוא רשלן ואינו עושה את עבודתו כראוי. היעדר של מקור חשוב או מחקר בסיסי בתחום המחקר ידליק מייד נורה אדומה אצל הקורא ויש בו כדי להטיל דופי בכושרו המחקרי של הכותב. לכן, יש חשיבות מרובה להצגה מקצועית של הרשימה הביבליוגרפית.

אם עבדת נכון, הדפסת הרשימה הביבליוגרפית היא כמעט עניין טכני בלבד. "עבודה נכונה" במקרה זה פירושה שכל פעם שקראת דבר או העתקת ציטטה, רשמת מייד את כל הפרטים הדרושים כדי שתוכל להפנות למקור בצורה מדויקת ומלאה. אנשים שלא עובדים "נכון", נאלצים, בסוף העבודה, לחזור לספרייה ולחפש את כל הפרטים החסרים שלא טרחו לרשום אותם בהתחלה. כדי לחסוך בזמן ולהבטיח דיוק, הקפד לרשום את כל הפרטים לגבי כל דבר שאתה קורא במסגרת מחקרך.

בתחומי המחקר שלנו נהוג לחלק את הרשימה הביבליוגרפית לפחות לשני חלקים: רשימת מקורות ורשימת ספרות המחקר. חלוקה זו היא עניינית ואיננה תלויה בגורמים חיצוניים כגון שפת הפרסום או צורת פרסומו: כספר עצמאי או כמאמר או פרק בתוך ספר. לדוגמה, בעבודה העוסקת בתולדות ההלכה עשוי מאמר שהופיע בעברית במאה ה-18 להיחשב כמחקר בעוד שמאמר תורני שהופיע באנגלית בשנים האחרונות ייחשב כמחקר שהוא נושא לניתוח. יש לשני החלקים מטרות משותפות אך יש לכל חלק גם מטרות ייחודיות ובעיות ייחודיות. לכן, נתייחס לכל אחד בנפרד.

ב. רשימת מקורות

המקורות שלנו הם, בעיקר, מקורות כתובים: כתבי-יד וספרים מודפסים (בתחומי מחקר אחרים משתמשים גם בראיונות ובמצאים אחרים כמקורות למחקרים). למקורות הכתובים שלנו יש, לפעמים, מהדורות שונות. אחת המטרות של הרשימה

הביבליוגרפיה היא לציין במדויק את המהדורה של הספר שבה השתמש הכותב. כאן יוכל הקורא לעמוד מייד על כך אם הכותב מודע למהדורות המדעיות של המקורות או למהדורות הטובות ביותר. במקרה שהמחבר השתמש בכתבי-יד של מקור מסוים, יש לרשום אותם בצורה מלאה. אם המחבר השתמש במספר רב של כתבי-יד, יש מקום לרשום אותם במדור לעצמם.

אי אפשר לרשום את כל המקורות ברשימה אלפביתית לפי שמות המחברים כי חלק מן המקורות, כגון ספרות חז"ל, הם אנונימיים ולחלק מן המחברים אין שמות משפחה בצורה המקובלת בעולם המודרני. אנחנו ממליצים לחלק את המקורות למדורים שונים: ספרות חז"ל (תלמוד ומדרשים); ספרות הפוסקים; ספרות השו"ת ומדורים נוספים לפי הצורך. חיבורים ששמות מחבריהם ידועים יירשמו לפי שמות המחברים. היות שהשימוש בשמות משפחה לא היה נפוץ עד העת החדשה, ראוי לרשום את הספרים האלה לפי שמות הפרטיים של מחבריהם: שלמה אבן אדרת (הרשב"א) ולא אדרת, שלמה או צורה אחרת.

ג. רשימת ספרות המחקר

יש נוהגים לחלק את רשימת ספרות המחקר לשני מדורים: ספרים ומאמרים. אינני רואה סיבה לכך וראוי לכלול את הכול ברשימה אלפביתית אחת. בחיבורים עבריים נהוג להקדים את האלפבית העברי לאלפבית הלועזי. הרשימה תסודר לפי הסדר האלפביתי של שמות משפחה ולכן יש לרשום את שם המשפחה לפני השם הפרטי של המחבר. צריך להפריד בין השמות בפסיק. מלבד שינוי זה, פרטי הרישום יהיו כמו שנרשם למעלה בתיאור הערות השוליים.

ד. סידור הרשימה

הרשימה הביבליוגרפית היא רשימה ועקרון הסידור צריך להיות בולט. לכן, נוהגים להדפיס אותה ב"הזחה תלויה", דהיינו שהשורות הבאות אחרי שם המחבר, אם יש כאלה, מוזחות פנימה. לדוגמה לצורת ההדפסה ראה נספח א.

ז. ההדפסה

1. מבוא

עניין זה הוא "טכני" בלבד ורבים חושבים שאין זה משנה אם הטקסט אינו מודפס בצורה נאה – העיקר הוא שאפשר לקרוא אותו ולהבין אותו. והרי גם אם יש בטקסט שגיעות דפוס, הקורא יבין מה כוונתי ומדוע עלי להתאמץ להגיע למצוינות בדבר חיצוני.

אין הדבר כן. וכבר שמת לב שאם אדם כותב "שגיעה" במקום "שגיאה", נוצר אצלנו יחס של זלזול מסוים כלפי כל העניין. זכור – מי שיקבל את עבודתך לקריאה יתרשם תחילה מצורתה החיצונית. אם זו תהא נאה, הוא יצפה לקרוא עבודה טובה. אך אם הצורה החיצונית תהיה חובבנית, הקורא יצפה למצוא גם תוכן חובבני. גם קישוטים שלא לעניין עשויים לפגוע בניסיוןך להציג את עבודתך כעבודה מדעית רצינית. היום כמעט אין צורך לומר שאין למסור עבודה אלא כשהיא מודפסת בצורה נאה. מרצה המקבל עבודה בכתב-יד מתקשה לקרוא אותה בשטף, ובתת-תודעתו נוצר הרושם שהתלמיד מגמגם. ייתכן שהוא יצליח להתגבר על רושם ראשון זה, אך אם הצלחתך חשובה בעיניך, עזור לו לחשוב מייד שיש לך מה לומר בצורה שוטפת ומסודרת.

2. הנייר

נתייחס תחילה לצורה החיצונית ביותר של העבודה: הנייר והאות. נייר סטנדרטי היום, במדינת ישראל, הוא נייר בגודל A4 ויש להגיש את העבודה על נייר כזה. בהדפסות מחשב, אין זה נוח להדפיס על שני צדי הנייר. השארת צד אחד חלק נותנת לקורא מרחב נוסף לכתיבת הערות. הוועדה לתואר שלישי מרשה להדפיס את העבודה משני צדי הדף, כדי למנוע הגשת כרכים עבים מדי. תאם עם המנחה אם יש לו דרישות בעניין זה.

3. האות

בהדפסות מחשב יש היום מבחר גופנים (פונטים) ומספר גדלים. לגופנים יש שמות והגודל נקבע במספר. להדגמת העניין, נציג בזה מספר דוגמאות של טקסט זהה בגופנים שונים.

פרנק-ריהל 14

ספרים מודפסים, בדרך כלל, בגופן הנקרא פרנק-ריהל. גופן זה בנוי על מסורת עתיקה וניתן לקרוא אותו במהירות רבה. יש חושבים אותו "מיושן" ומבקשים להחליפו בגופן אחר. אך דווקא משום שהוא מיושן, עיני בני אדם רגילות בו. לכן, אינני ממליץ להשתמש בגופן אחר. אם אתה רוצה דווקא, תבחר גופן "מודרני" פשוט, כמו "דוד" או "נרקיסים". הוועדה לתואר שני ציינה בהנחיותיה שצריך להדפיס את העבודה באות "דוד" בגודל 12. פסקה זאת מודפסת באות "פרנק-ריהל" 14.

דוד 12

ספרים מודפסים, בדרך כלל, בגופן הנקרא פרנק-ריהל. גופן זה בנוי על מסורת עתיקה וניתן לקרוא אותו במהירות רבה. יש חושבים אותו "מיושן" ומבקשים להחליפו בגופן אחר. אך דווקא משום שהוא מיושן, עיני בני אדם רגילות בו. לכן, אינני ממליץ להשתמש בגופן אחר. אם אתה רוצה דווקא, תבחר גופן "מודרני" פשוט, כמו "דוד" או "נרקיסים". פסקה זאת מודפסת באות "דוד" 12.

נרקיסים 12

ספרים מודפסים, בדרך כלל, בגופן הנקרא פרנק-ריהל. גופן זה בנוי על מסורת עתיקה וניתן לקרוא אותו במהירות רבה. יש חושבים אותו "מיושן" ומבקשים

להחליפו בגופן אחר. אך דווקא משום שהוא מיושן, עיני בני אדם רגילות בו. לכן, אינני ממליץ להשתמש בגופן אחר. אם אתה רוצה דווקא, תבחר גופן "מודרני" פשוט, כמו "דוד" או "נרקיסים". פסקה זאת מודפסת באות "נרקיסים" 12 מרים

ספרים מודפסים, בדרך כלל, בגופן הנקרא פרנק-ריהל. גופן זה בנוי על מסורת עתיקה וניתן לקרוא אותו במהירות רבה. יש חושבים אותו "מיושן" ומבקשים להחליפו בגופן אחר. אך דווקא משום שהוא מיושן, עיני בני אדם רגילות בו. לכן, אינני ממליץ להשתמש בגופן אחר. אם אתה רוצה דווקא, תבחר גופן "מודרני" פשוט, כמו "דוד" או "נרקיסים". פסקה זאת מודפסת באות "מרים" 12.

קיים עוד מבחר גדול של גופנים והם מיועדים לצרכים מיוחדים. אינני ממליץ להשתמש בהם בכתיבת עבודות מדעיות.

4. רווח בין השורות

הרווח בין השורות צריך להיות גדול מן המקובל בדפוס כדי להניח לקורא מקום להערות. מסמך זה נדפס ברווח של שורה וחצי. הוועדה לתואר שני ציינה בהנחיותיה שצריך להדפיס את העבודה ברווח כפול בין השורות. כלל זה אינו מחייב, כמובן, כאשר אתה מגיש את המחקר למרצה בדיסקט והוא יכניס את הערותיו ישר לקובץ המחשב.

5. השוליים

יש להשאיר שוליים רחבים משני צדי הנייר. מסמך זה מודפס עם שוליים של 4 ס"מ מכל צד. דבר זה מקל על הקריאה כי העין אינה מסוגלת לתפוס שורה רחבה מאוד. זאת הסיבה שבפורמטים רחבים, כגון עיתונים, כותבים בטורים. סיבה נוספת להשארת שוליים רחבים היא כדי לתת מקום לקורא להעיר את הערותיו. אם העבודה עתידה להיכרך, צריך להשאיר עוד רווח מצד ימין בשביל הכריכה.

ח. הכריכה

מטרת הכריכה היא למנוע פיזור הדפים. זה נראה פשוט אבל צריך להדגיש זאת מכיוון שהכריכה ממלאת היום גם תפקידים נוספים. היא משמשת כעיטור לעבודה והיא נועדה לתת לעבודה מעטה של חשיבות. רבים מדי חושבים שאפשר להגיש עבודה שהיא הרבה פחות ממושלמת ובלבד שהיא תהיה כרוכה בכריכה ספירלית וצבעונית. עצתי היא: אל תכרוך את העבודה אלא הסתפק בשידוך הדפים ביחד על ידי סיכת מהדק (אחת בפינה או שתיים/שלוש לאורך השוליים). אפשר להכניס את העבודה למעטפה מפלסטיק כדי שהיא לא תתלכלך ודפיה לא יתקפלו. אך בהגשת העבודה בכריכה יקרה (אני חס גם על 10 ש"ח שלכם!) יש בה משום יוהרה. הגשה זאת מציגה את העבודה כמושלמת, שאין צורך לשנות בה דבר. ראוי שתתייחס לכל

הגשה כבסיס לשינויים, על פי המלצות המרצה והנחיותיו. גם אם נדמה לך שביצעת את הכל על הנחיותיו, ייתכן שלא הבנת את כולן וייתכן גם שהמרצה יגלה דברים חדשים שלא ראה מקודם. לכן, אל תגיש את העבודה בכריכה "סופית" עד שתקבל אישור לכך מן המרצה.

ט. גיבוי וסיום

מזל טוב. הגעת לשלב הגמר ואתה מוכן למסור את העבודה למנחה. השאר בידך העתק וגיבוי! בדרך כלל, אין להשתמש ביותר מסימן קריאה אחד אך במקרה זה הייתי מעז להשתמש ביותר. אי אפשר להפריז בחשיבות הדבר שיהיה לך העתק, מעודכן, של מה שמסרת למנחה. אם העבודה נדפסה על ידי אדם אחר, לא במחשב שלך, דרוש ממנו שיתן לך עותק של הקובץ בדיסקט ותעשה גם לו גיבוי. שלא תדעו מצערו של סטודנט שהשקיע זמן רב בהכנת עבודה והעבודה נעלמה בדואר או במשרדי המחלקה או שהמנחה אינו מוצא אותה – ואין לסטודנט העתק גיבוי. ויהי רצון שתדעו משמתנו של סטודנט שהמנחה החזיר את עבודתו בציון "מעולה".

י. נספחים

1. רשימת עבודת מחקר במחלקה לתלמוד

א. דיסרטציות לתואר השלישי שהושלמו

- אדלר, אהרן, העקרונות השיטתיים כיסוד ל"חזרותיו" של הרמב"ם (מפירוש המשנה למשנה תורה), תשמ"ט, פרופ' ש"ז הבלין
- אושפיזאי, דבורה, מנהגים בראש חודש, תשנ"ז, פרופ' ד' שפרבר
- אינגבר, שמואל, ברכות הזמן והטוב והמיטיב והיחס ביניהן, תש"ס, פרופ' צ"א שטיינפלד
- אפיק, יצחק, תפיסת החלום אצל חז"ל, תשנ"א, פרופ' ד' בווארין
- ארנד, אהרון, פירוש רש"י למסכת מגילה – נוסחו ותכונתו בצירוף מהדורה מדגמית, תשנ"ו, פרופ' י' שפיגל
- בורגנסקי, ישראל, מסכת סוכה של תלמוד בבלי, מקורותיה ודרכי עריכתה, תשל"ט
- בורגנסקי, אברהם, מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי – עיונים במקורות ודרכי העריכה, תשנ"ח, פרופ' ח' מיליקובסקי
- בייטנר, עזריה, עימות ודיאלקטיקה בסיפורים על חכמי יבנה כדגם לתופעה ספרותית שיש לה מסר אידיאולוגי והיסטוריוזופי, תשנ"ה, פרופ' ח' מיליקובסקי
- בן-פזי, ישעיהו, השתלשלות הלכתית בדרכי הקניין במקורות תנאיים ואמוראיים, תש"ס, פרופ' צ"א שטיינפלד
- גברא, משה, חכמי ההלכה בתימן במאה הי"ח, תשנ"ג, פרופ' ש"ז הבלין
- גלינסקי, יהודה, ספר ארבעה טורים וספריית ההלכה של ספרד במאה ה-14: היבטים היסטוריים, ספרותיים והלכתיים, תש"ס, פרופ' ש"ז הבלין
- גרומן, מאיר צבי, תולדותיהן של הלכות נדה המתייחסות לימי טוהר, תשמ"א, פרופ' ד' שפרבר
- הכהן, משה שאול, מזונות ילדים – התהוות ההלכה, השתלשלותה ונסיבותיה, תשנ"ט, פרופ' ש"ז הבלין
- הלבני, אפרים, כללי פסק ההלכה בתלמוד, תשנ"ב, פרופ' י"ד גילת
- הלפרין, אברהם, ספר המרדכי השלם – מסכת בבא קמא, תשל"ח
- הלינגר מיכאל, צדקה בספרות חז"ל, תש"ס, פרופ' מ"ש פלדבלום
- הנשקה, דוד, לתלמודם של התנאים – ניתוח סוגיות בדיני שומרים, תשנ"א, פרופ' צ"א שטיינפלד
- הרמן, דב, חסידים קדמונים – החסידים ומשנתם בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד, תשמ"ח, פרופ' ד' שפרבר
- וייס, משה, סדר המשנה במסכת פאה ויחסה לתוספתא, תשל"ח
- חשן, דליה, סמל האש כפי שהוא מופיע בפרשנות תלמודית-אגדית, תש"ן, פרופ' ד' בווארין
- טלבי, חיים, השתלשלות מנהגי קריאת התורה בעדות ישראל, תשנ"ח, פרופ' ד' שפרבר
- יורגראו, משה, מדרשי חז"ל בתרגום יונתן לספר ישעיהו, תשל"ט
- יצחקי, אפרים, ההלכה בתרגום ירושלמי א' (המכונה יונתן בן עוזיאל) ודרכו בדרשת המקרא, תשמ"ב
- לוגר, יחזקאל, תפילת העמידה לחול לפי הגניזה הקהירית, תשנ"ב, פרופ' י' תבורי
- לויין-כ"ץ יעל, מדרשי אשת חיל, תשנ"ג, פרופ' י' תבורי
- ליכטנשטיין, יחזקאל, מטומאת המת להקדשתו – עיון הלכתי-היסטורי בהשתלשלותם של נוהגי התפילה ולימוד תורה סמוך למת, והכנסת חפצי מצווה לבית הקברות, תשנ"ח, פרופ' ד' שפרבר
- מלחי, ירמיהו, פירוש רש"י למסכת ברכות: הנוסח שבידינו ונוסחאות אחרות, תשמ"ג, פרופ' ד' שפרבר
- סקס, ברכיהו, הלכות הרגל בספרות התנאית והאמוראית, תשנ"ט, פרופ' צ"א שטיינפלד
- עמאר, משה, דיני סירכות הריאה – מקורם והתפתחותם, תשנ"ט, פרופ' ד' שפרבר ופרופ' שמעון שורצפוקס
- עץ-חיים, יהונתן, סוגיות מוחלפות במסכת נזיקין (ב"ק ב"מ וב"ב) עצמה ובינה לבין שאר התלמוד הבבלי, תשל"ו, פרופ' ע' ציון-מלמד
- פוגל, דב, פירוש רש"י למסכת בבא מציעא – חלקים נבחרים – פרקי מבוא, תשנ"ג, פרופ' ד' שפרבר ופרופ' ש' פרידמן

הנחיות לכתיבת עבודת מחקר

קוסמן, אדמיאל, לתולדות הקטגוריה של איסורי 'עובדין דחול' בשבת ויו"ט וייחוסה לקטגוריה של איסורי ה'שבות', תשנ"ד, פרופ' מ"ש פלדבלום רביב, דניאל, מדרשה של משנת סנהדרין, תשנ"ט, פרופ' ש' פרידמן רבינוביץ, הושע, מהר"י אבוהב ושיטתו בפרשנות התלמוד, תשנ"ג, פרופ' ד' שפרבר רון, יצחק, ביקורת נוסח התלמוד הבבלי של ר' שלמה לוריא (מהרש"ל), תשנ"א, פרופ' ש"ז הבלין ופרופ' ד' שפרבר רפלד, מאיר, המהרש"ל, והים של שלמה, תשנ"ב, פרופ' ד' שפרבר שבט, עזרא, מחקרי מבוא במפרשי הרי"ף, תשנ"ז, פרופ' ש"ז הבלין שטולברג, אריה, ר' יוסף חביבא – האיש ומשנתו, תשנ"ה, פרופ' ד' שפרבר שמש, אהרן, עונש המלקות במקורות התנאים, תשנ"ד, ד"ר מ' ווייס תא-שמע, ישראל, רבינו זרחיה הלוי "בעל המאור": האיש ומפעלו הספרותי לתולדות ההלכה בפרובאנס במאה ה-12, תשל"ה, פרופ' י"ד גילת תבורי, יוסף, לתולדות הלכות ליל הסדר, תשל"ז, פרופ' י"ד גילת

ב. דיסרטציות לתואר השלישי בהכנה

אלטשולר, יהודה אריה, לדרכו של רבי יעקב קאשטרו בשיטתו לבבא קמא, פרופ' י' שפיגל ברבי, בן-ציון, גורם "שיקול דעת" בהלכה ובפסיקה, פרופ' י' ריבלין ברקוביץ, יעל, לעיצוב דמותו של שאול המלך בספרות חז"ל, ד"ר ח' מאק גולן, יעקב, תנאים בקידושין ובנישואין בספרות התנאית והאמוראית, פרופ' מ"ש פלדבלום גילת, אריאל, המושג "ברירה" במשנת התנאים, ד"ר ד' הנשקה גפן, אהרן, הלכות משנת מועד קטן ועריכתה, פרופ' ש"ז הבלין וולף, מיכל, גבולות הלגיטימיות של הפעלת כוח מצד בעל כלפי אשתו בספרות התלמודית ובמשפט העברי, פרופ' מ"ש פלדבלום ופרופ' א' אנקר זילברשטיין, ירון, היבטים בעריכת התלמוד הירושלמי, פרופ' ש' פרידמן חרל"פ, יעקב, קדושת ארץ-ישראל – עיון טקסטואלי השוואתי בספרות התנאית ובספרות האמוראית לרברדיה, פרופ' מ"ש פלדבלום יונגסטר, יהודה, מדרשי ההלכה לפרשת סוטה – עיונים בעריכה ובפרשנות, פרופ' ח' מיליקובסקי ירחי, אהרן, פרק משותף מלחמה ופרק עגלה ערופה – נוסח ופרשנות, פרופ' ש' פרידמן כהן, אורה, עירוב בין המינים – הלכה ומנהג, פרופ' ד' שפרבר פליקס, יהודה, יחס מקבילות המשנה והתוספתא – מסכת קידושין, פרופ' ש' פרידמן קולפ, יהושע, מהדורה מחקרית עם פירושי הסוגיות לפרק 'בתולה נישאת' תלמוד בבלי, מסכת כתובות, פרק ראשון, פרופ' ש' פרידמן קלמן, יונתן צור, האוקימתא האמוראית 'הכא במאי עסקינן', המתייחסת למקורות התנאיים – טיבה, אופיה וצורתה, ד"ר א' כהן קצוף, בנימין, היחס בין התוספתא והירושלמי למס' ברכות, ד"ר ל' מוסקוביץ שיבר, יאיר, עדים ועדות בקידושין במשפט העברי, פרופ' י' ריבלין שוורץ, דב, פרק 'הכונס' (תלמוד בבלי, מסכת בבא קמא, פרק שישי): בנושא נזקי אש, פרופ' ש' פרידמן שילה, יואל, כללי התלמוד ושיטת לימוד התלמוד של ר' דוד בן זמרא, פרופ' י' שפיגל שיף, אברהם, היחס בין הלכות בתוספתא סוכה ומקבילותיהן במשנה, פרופ' ש' פרידמן

ג. עבודות גמר לתואר השני שהושלמו

אברהם, בארי, הלכות שנתחדשו בימי הגאונים (בענייני גיטין וגירושין), תשל"ו אחיטוב, רונן, התפתחות המושג "מידת הדין" בספרות התנאים, לאור התפתחות המקורות, תשנ"ה אינגבר, שמואל, ברכת הזמן במועדים ועל פרי חדש, תשנ"א, פרופ' צ"א שטיינפלד אלטשולר, יהודה, היחס לבעלי חיים והטיפול בהם לאור ההלכה, תשנ"ו, פרופ' י' שפיגל אפיק, יצחק, תפיסת החלום אצל חז"ל והשלכותיה, תשמ"א אפרתי, חיים, כללי תלמוד נבחרים בחידושי הריטב"א, תשנ"ט, פרופ' י' שפיגל ארסין, רבקה, ועשית הישר והטוב – המקור לדינא דבר מצרא והשתלשלותו, תשמ"ה, פרופ' י' תבורי

הנחיות לכתיבת עבודת מחקר

ארנד, אהרן, מסורות הנוסח של פירוש רש"י למסכת מגילה, תשנ"ג, פרופ' י' שפיגל בארי, משה, זכייה ע"י קטון בענייני ממונות, פרופ' י' ריבלין ביתן, ניסים, דרך ארץ בתלמוד הבבלי, תשנ"ז, פרופ' י"א אפרתי בן ארי, מיכאל, קדושת הר הבית – תמורות בראי חכמי ההלכה, תשנ"ט, פרופ' ד' שפרבר בעדני, נתנאל, נוסח פרק "היו בודקין", תלמוד בבלי סנהדרין פרק חמישי, בצירוף מבוא והערות, תשנ"ט, פרופ' ש' פרידמן ברבי, בן ציון, טעות בדין (דיין שטעה בדין), תשנ"ו, פרופ' מ"ש פלדבלום גברא, משה, לדרכו של ר' יחיה צאלח בפסיקת ההלכה (לפסיקת ההלכה בתימן לפני מאתיים שנה), תשמ"ה, פרופ' ש"ד הבלין גודמן, ברכה, שיטות עידוד ודרכי ענישה כאמצעים חינוכיים לאור ההלכה מתקופת הגאונים ועד ימינו, תשנ"ט, פרופ' י' ריבלין גולדשטיין, מרדכי, מבוא כללי לתורה שבע"פ על פי משנתו של ר' אליהו בן אמוזג, פרופ' י' שפיגל גולץ, שרגא, תוספתא סוכה ומקבילותיה בברייתות שבבבלי ובירושלמי גלס, משה, "בראשונה", "התקינה", "חזרו לומר", "בא... ולימד", תשל"ה גרינוולד, אבי, ההבדלה על הכוס – השתלשלות ההלכה והמנהג, תשנ"ז, פרופ' ד' שפרבר דהאן, ניסים, התמודדות ההלכה והמנהג ביהדות אשכנז וספרד עם השפעת המשיחיות השבתאית באותן ארצות, תשנ"ט, ד"ר י' גרטנר דינו, שמחה, מדרשי התנאים במשנת סדר נשים, תשמ"ג הלוי, שלום, קדושי קטנות ודיני המיאון: המקורות, הלכותיהם והשתלשלותם, תשנ"ו, פרופ' מ"ש פלדבלום ופרופ' י' ריבלין הלינגר, מיכאל, תלמוד תורה של נשים לאור המקורות, תשנ"ד, פרופ' מ"ש פלדבלום הנשקה, דוד, סוגיות בדיני שומרים: ניתוח מקורות תנאיים ואמוראיים, תשמ"ו, פרופ' צ"א שטיינפלד הס, ישראל, רבי יחזקאל לנדא ומקומו בתולדות ההלכה עפ"י ספרו "נודע ביהודה", מהדורא קמא ותניינא, תשל"ט ווייס, משה, לשיטת ר' יוסי ב"הרחקה בשכנים", תשל"זיסברג, יעקב, יחס חכמי צרפת, אשכנז וספרד למצוות ישוב א"י במאות השתים עשרה-הארבע עשרה, תשנ"ז, ד"ר מ' רפלד חושן, לילי, התהוות תקנת נטילת ידיים לסעודה מתקופת המקרא ועד סוף תקופת התנאים, תשנ"ח, פרופ' ד' שפרבר חיימוביץ, ג'פרי (יוסי), חזקת אשה קטלנית, תשנ"ח, פרופ' י' ריבלין חמודות, דוד, מידת 'אם אינו עניין', תשנ"ט, פרופ' מ"ש פלדבלום טל, שמואל צבי, החתם סופר – מחקרים במשנתו, תשנ"ז, פרופ' י' שפיגל טלבי, חיים, מנהגי סעודת הבראה, תשמ"ט יונגסטר, יהודה, העציץ והגדל בו ביחס לקרקע ולגדל בה: מחקר קונספטואלי של ההלכה בספרות התנאים והאמוראים, תשנ"ז, ד"ר מ' ווייס ילון, שבת, "כל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות" – עיון במקורות התנאיים ובסוגיות האמוראיות, תש"ן יפה, אליעזר, לשאלת משמעותם של הסדרים בנביא לאור מנהגי הפטרות, תשנ"ד יצחקי, אפרים, ההלכה בתרגום ירושלמי א' (המכונה תרגום יונתן בן עוזיאל), תשל"ט כהן, אביעזר, קללת חם בספרות חז"ל ובספרות הרבנית וייחוסה לשחורים ול"בני כוש", תשס"א ד"ר א' קוסמן כהן, אורה, הלכות צניעות בעידן המודרני – רצף ותמורה, תשנ"ז, ד"ר ג' וולף כהן, ברק, מחלוקותיו של רבא על רמי בר חמא: אופי או שיטה?, תש"ס, פרופ' ד' שפרבר לאו, בנימין, 'חדש' בחו"ל – לדרכי התמודדות הפוסקים במקרי פער בין ההלכה למציאות, תשנ"ז, ד"ר מ' ווייס לוי, יעל, מדרש אשת חיל, תשמ"ו, פרופ' י' תבורי לוי, עזרא, היחס בין מדרש בראשית רבה למדרש תנחומא (השפעות והשאלות בספרות חז"ל), תשנ"ד, פרופ' ח' מיליקובסקי ליכטנשטיין, יחזקאל, איסור התאבדות: עיון הלכתי היסטורי, להשתלשלותו של איסור התאבדות במהלך

הנחיות לכתיבת עבודת מחקר

הדורות, תשנ"א, פרופ' י"ד גילת
ליפשיץ, משה, פירוש מדעי לסוגיות בפרק 'בני העיר' במסכת מגילה מן התלמוד הבבלי, תשנ"ט, פרופ' ש'
פרידמן
מאיר, מרדכי, הרב אברהם דאנציג וספרו "חיי אדם", תשס"א, ד"ר מ' רפלד
מונדני, שמואל, נטילת ידים של שחרית: השתלשלותה לאורך הדורות, תשנ"ז, פרופ' ד' שפרבר
מוניץ, שרה, שמות בני אדם – מנהג והלכה, תשמ"ט, ד"ר יוסף תבורי
מורן, ברוך, לעריכתה של מסכת מגילה, תשל"א
מזר, שלום, הייבום בתלמוד ובספרות הגאונים, תשמ"ג
מיינדצ'יק, צפורה, שינויים בפסקי הרב מלאדי – דרכים בהסבר התופעה, תשנ"ט, פרופ' ש"ד הבלין
מישלב, דוד יוסף, בעיות גט מעושה והסכמים קדם-נישואין כפתרון לבעיית עגונות, תשנ"ד, פרופ' מ"ש
פלדבלום
מלר, זאב, טלית של תפילה: המקור והאופי של ההקפדה לקיים את מצות ציצית בשעה שקוראים את שמע
ומתפללים, תשמ"ו
סקס, ברכיהו, איסור מלאכה בחול המועד בספרות התנאית והאמוראית, תשמ"ז, פרופ' צ"א שטיינפלד
פלסר, דליה, פרפרת – נוהגי סעודה בתקופת תנאים ואמוראים בארץ ישראל, תשנ"ו
צרויה, אילה, נוסח התפילות בתלמודים, תשנ"ז, ד"ר יוסף תבורי
קלכהיים, שאול, דין דחוי במשנה ובתלמוד, תשנ"ז, פרופ' י' שפיגל
קריטשטיין, רונן, דיני תחרות בהלכה, תשנ"ח, פרופ' י' ריבלין
רביב, דני, תנא אקרא קאי? שימושה של המשנה במקרא: אפיון תופעת המקראות והמדרשות במשנת מכות,
תשנ"ד, פרופ' ש' פרידמן
רביב, ישראל, צנועים וחסידים במשנה בתוספתא ובבבלי ומרי דאגדא בבבלי, אין שנה
רביב, רבקה, פרשנות המקרא במדרשי אגדה במכילתא דרבי ישמעאל, תשנ"ח, פרופ' חיים מיליקובסקי
רפלד, מאיר, המהרש"ל – עיונים בתולדותיו ופרטי משנתו, פרקי מבוא, תשמ"ג, פרופ' ד' שפרבר
שבט, עזרא, מבוא לחידושי הרמב"ן למסכת כתובות, תש"ן, פרופ' ש"ד הבלין
שיבר, יאיר, דיני ירושות וצוואות בקרב יהודי ארצות אגן הים התיכון במאה התשע עשרה, מודרניזציה מול
משפט עברי, תשנ"ט, פרופ' י' פאור
שילה, יואל, כללי-התלמוד לר' עמנואל הספרדי, תשנ"א, פרופ' י' שפיגל
שכטר, חיים, משנתו של אבא שאול במשנה, בתוספתא, בבבלי ובמדרש, תש"ל
שמעוני, ציון, אקדמות להוצאה חרשה של לקח-טוב שמות, תשנ"ד, פרופ' ח' מיליקובסקי
שפייר, מרדכי, חינוך / חנוכת הבית: מקורות, התפתחות ועיון הלכתי כרונולוגי, תשנ"ח, פרופ' י' שפיגל
שפירא, רות, פרשיות סמוכות במקרא: דרשן ומשמעותן בספרות התנאית, ד"ר א' שמש

ד. עבודות גמר לתואר השני בהכנה

אדרעי, אמיר, הברייתות בתוספתא ובירושלמי חגיגה – עיון משווה, ד"ר ל' מוסקוביץ
בן-יצחק, מיכל, ההערמה ושימושה בספרות התנאית והאמוראית, ד"ר א' כהן
ברמה, מירב, לדרכו ההלכתית של הרב ישראל מאיר הכהן מראדין בספרו "משנה ברורה", ד"ר מ' רפלד
דמתי, יוסף, פרקים בהשתלשלות מנהגים במסורת יהודי תימן, פרופ' ד' שפרבר
ווייס, אברהם, ראוהו בית דין, פרופ' ש' פרידמן
זיו, יוסף, מנהגי טומאה וטהרה קדומים, פרופ' ד' שפרבר
לבמור, רחל, מורדת מאיס עלי – הופעתה בספרות התלמודית, ההתייחסות ההלכתית של הגאונים אליה
ומספר גישות של הפוסקים הראשונים כלפיה, פרופ' ד' שפרבר
נסים, חיה, השפעתו של המהר"ם מרוטנבורג על התפתחותו של מנהג אשכנז, ד"ר י' גרטנר
סטולמן, אביעד, פירוש סוגיות ההרחקה בין בשר לחלב שבפרק השמיני שבבבלי חולין, פרופ' ש' פרידמן
פירשטיין, דב, קיום מצוות הנחת תפילין בתקופה הבתר-תלמודית עד סוף המאה ה-14, ד"ר מ' רפלד
קורנגוט, אפרים משה, הסוגיה העיקרית במסכת העיקרית, פרק "האשה בתרא" ביבמות – נוסח ופרשנות,
פרופ' ש' פרידמן

שפר, שלמה חיים, הוראה אחר הוראה – חכם שהורה אין חברו רשאי לחלוק על הוראתו, פרופ' ד' שפרבר שרבט, ענת, היחס להומוסקסואליות במקורות היהודיים – רקע, השתלשלות היסטורית ותפיסה הלכתית, ד"ר א' קוסמן ששון, גלעד, פוקד עוון אבות – יחסם של חכמים לחטאי האבות, ד"ר ח' מאק

2. קיצורים מקובלים של כתבי-עת לוועזיים

<i>ANET = Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament</i>	<i>JJSO = Jewish Journal of Sociology</i>
<i>ANRW = Aufstieg und Niedergang der römischen Welt</i>	<i>JQR (NS) = Jewish Quarterly Review (New Series)</i>
<i>AO = Archiv Orientalni</i>	<i>JQR (OS) = Jewish Quarterly Review (Old Series)</i>
<i>ASE= Anuario di Studi Ebraici</i>	<i>JRJ = Journal of Reform Judaism</i>
<i>ASTI = Annual of the Swedish Theological Institute</i>	<i>JSJ = Journal for the Study of Judaism</i>
<i>BA = Biblical Archaeologist</i>	<i>JSM = Journal of Synagogue Music</i>
<i>BASOR = Bulletin of the American Schools of Oriental Research</i>	<i>JSS = Journal of Semitic Studies</i>
<i>CBQ = Catholic Biblical Quarterly</i>	<i>JTS = Journal of Theological Studies</i>
<i>CJ = Conservative Judaism</i>	<i>JZ = Jüdische Zeitschrift</i>
<i>EJ = Encyclopedia Judaica (ed. C. Roth and G. Wigoder), Jerusalem 1972, 16 vol.</i>	<i>LCL = Loeb Classical Library</i>
<i>HTR = Harvard Theological Review</i>	<i>MGWJ = Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums</i>
<i>HUCA = Hebrew Union College Annual</i>	<i>MJ = Musica Judaica</i>
<i>IEJ = Israel Exploration Journal</i>	<i>OCD = Oxford Classical Dictionary (ed. N.G.L. Hammond and H.H. Scullard), Second Edition, Oxford 1970</i>
<i>JANES = Journal of the Ancient Near Eastern Society</i>	<i>OS = Old Series</i>
<i>JBL = Journal of Biblical Literature</i>	<i>OTS = Oudtestamentische Studien</i>
<i>JCCAR = Journal of the Central Conference of American Rabbis</i>	<i>PAAJR = Proceedings of American Academy of Jewish Research</i>
<i>JESHO = Journal of the Social and Economic History of the Orient</i>	<i>PAOJS = Proceedings of the Association of Orthodox Jewish Scientists</i>
<i>JHCS = Journal of Halacha and Contemporary Society</i>	<i>PEQ = Palestine Exploration Quarterly</i>
<i>JJA = Journal of Jewish Art</i>	<i>PWRE = Pauly-Wissowa, Realenzyklopedia der klassischen Altertums-wissenschaft, Stuttgart 1893</i>
<i>JJB = Journal of Jewish Bibliography</i>	<i>RB = Revue Biblique</i>
<i>JJGL = Jahrbucher für Jüdische Geschichte und Literatur (N. Brüll, 1874–1890)</i>	<i>REJ = Revue des Études juives</i>
<i>JJLG = Jarbuch der jüdisch-literarischen Gesellschaft (Frankfort 1903–1932)</i>	<i>RI = Rivista Israelitica</i>
<i>JJLP = Journal of Jewish Lore and Philosophy</i>	<i>RMI = Rassegna Mensile di Israel</i>
<i>JJML = Journal of Jewish Music and Liturgy</i>	<i>RQ = Revue de Qumran</i>
<i>JJS = Journal of Jewish Studies</i>	<i>SBB = Studies in Bibliography and Booklore</i>
	<i>SIDIC = Service International de Documentation Judéo-Chrétienne</i>
	<i>SM = Scientific Monthly</i>
	<i>VT = Vetus Testamentum</i>

ZAW = Zeitschrift für die
alttestamentliche Wissenschaft
ZDMG = Zeitschrift der deutschen
morgenländischen Gesellschaft
ZfhB = Zeitschrift für hebraische
Bibliographie

ZNW = Zeitschrift für die
neutestamentliche Wissenschaft
ZWTh = Zeitschrift für
wissenschaftliche Theologie

3. דוגמאות לרישום ציונים ביבליוגרפיים (מפרסומי חברי הסגל של המחלקה לתלמוד)

לשם הדגמת דרכי הרישום, הפרדתי את הרישומים לפי סוגי המקור. ברשימה ביבליוגרפית שבסוף עבודה אין להפריד ביניהם אלא יש לכלול את כל ספרות המחקר ברשימה ביבליוגרפית אחת, בסדר אלפביתי לפי שם המשפחה של המחבר.

א. ספר

הנשקה, דוד, משנה ראשונה בתלמודם של תנאים אחרונים: סוגיות בדיני שומרים, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ז
זימר, יצחק (אריק), גחלתן של חכמים: פרקים בתולדות הרבנות בגרמניה במאות השש-עשרה והשבע-עשרה, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשס"א
קיסר, צמח, דיואן צרור המור: לקט נבחר של שירי תימן, בצירוף מאור השיר, תל-אביב: 'אפיקים' – לתחייה רוחנית וחברתית, תשנ"ט
ריבלין, יוסף, הירושה והצוואה במשפט העברי, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ט
שפיגל, יעקב, עמודים בתולדות הספר העברי: הגהות ומגיהים, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ו
שפיגל, יעקב, הגדה של פסח – פסח דורות: דיני ליל הסדר ופירוש על ההגדה לרבינו יצחק ב"ר שלמה אלאחדב (מחכמי ספרד וסיציליה במאה השנייה לאלף הששי), ירושלים: מכון בית אהרן וישראל, תש"ס
תבורי, יוסף, פסח דורות: פרקים בתולדות ליל הסדר, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1996
תבורי, יוסף, רשימת מאמרים אודות בתי-כנסת, רמת-גן: מרכז נפתל בשיתוף עם היכל שלמה, תשס"א
Sperber, Daniel, *Magic and Folklore in Rabbinic Literature*, Ramat Gan: Bar-Ilan University, 1994

ב. מאמר בתוך כתב עת

אושפיזאי, דבורה, "מצוות הספירה והבאת העמר – יום ליום יביע אמר", דף שבועי, 340 (יום העצמאות ופרשת אמור תש"ס)
ארנד, אהרן, "חגיגת בת-מצוה בפסקי הרב יצחק נסים", דף השבועי, בר-אילן: המרכז ללימודי יסוד ביהדות, 315 (וישלה, תש"ס), עמ' 2–5
ארנד, אהרן, "יום העצמאות בתקנות בתי-הכנסת", דף שבועי, 340 (יום העצמאות ופרשת אמור תש"ס)
ארנד, אהרן, "סעודת הפורים של רבה ור' זירא בראי פרשני התלמוד", בד"ד, 8 (חורף תשנ"ט), עמ' 65–75
ארנד, אהרן, "פכים קטנטנים על יום העצמאות", דף שבועי, 343 (במדבר, תש"ס)
ארנד, אהרן, "תוספות בכתבי-היד ובדפוסים של פירוש רש"י למסכת מגילה", סידרא, יד (תשנ"ח), עמ' 5–25
גברא, משה, "השפעת ספר ההלכות של הרי"ף על יהודי תימן", הגיגי גבעה: שנתון מכללת גבעת ושינגטון, ג (תשנ"ט), עמ' 25–32
הנשקה, דוד, "לטעמה של הלכה במשנת הרמב"ם", *Maimonidean Studies*, 4 (2000), עמ' מה–פ
הנשקה, דוד, "קדושת ירושלים ב'מקצת מעשה תורה': עיון חוזר", תרביץ, סט (תש"ס), עמ' 145–150
זימר, אריק, "מנהגי אפייה בקהילות אשכנז בימי הביניים", ציון, סה (תש"ס), עמ' 141–162
יצחקי, אפרים, "להתפתחות המנהגים תקיעות דמיושב ומאה קולות", שנה בשנה, מא (תש"ס), עמ' 181–192
מאק, חננאל, "בני איוב הנספים: שולחו ביד פשעם או בולעו חנם? עיון בשאלת מותם של בני איוב על המקורות הקדומים והפרשנות היהודית של ימי הביניים", שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום, יב (תש"ס), עמ' 221–239
פרידמן, שמא יהודה, "השם גורם: דברי החכם נופלים על שמור", ואלה שמות: מחקרים באוצר השמות היהודיים, ב (תשנ"ט), עמ' נא–עז
פרידמן, שמא יהודה, "מי היה בן דרוסאי?", סידרא, יד (תשנ"ח), עמ' 77–91
פרידמן, שמא, "הבריינות בתלמוד הבבלי ויחסן למקבילותיהן שבתוספתא", עטרה לחיים: מחקרים בספרות התלמודית לכבוד פרופ' חיים זלמן דימיטרובסקי (בעריכת דניאל בווארין, מנחם הירשמן, שמא

הנחיות לכתיבת עבודת מחקר

- פרידמן, מנחם שמלצר, ישראל מ' תא-שמע), ירושלים: מאגנס תש"ס, עמ' 163–201
קוסמן, אדמאל, "ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז): הוויכוח הפרשני וגילוינו בנוסח הפיוט 'נשמת
כל חי', בית מקרא, מה [קס] (תש"ס), עמ' 37–44
קיסר, צמח, "עוד על מסורת הקריאה: 'ולהרוג / לפניהם'", דף השבועי, 331 (פרשת ויקרא ושבת זכור,
תש"ס
ריבלין, יוסף, "מסורת ומשבר בטרם מוות", מסורת ושינוי בתרבות הערבית-יהודית של ימי הביניים
(בעריכת י' בלאו וד' דורון), רמת-גן תש"ס, עמ' 203–214
ריבלין, יוסף, "תרומת הגניזה לחקר דיני ירושה וצוואות", תעודה, טו (תשנ"ט), עמ' 241–255
רפלד, מאיר, "דמותו של קין בעיני רש"י ורמב"ן", טללי אורות, ט (תש"ס), עמ' 11–24
שטיינפלד, צבי אריה, "בישול על ידי ישראל וגוי ועל המנהג להשליך קיסר לתנור", סידרא, יד (תשנ"ח),
עמ' 101–130
שמש, אהרן, "המבדיל בין בני אור לבני חושך בין ישראל לעמים", עטרה לחיים: מחקרים בספרות
התלמודית לכבוד פרופ' חיים זלמן דימיטרובסקי (בעריכת דניאל בווארין, מנחם הירשמן, שמא פרידמן,
מנחם שמלצר, ישראל מ' תא-שמע), ירושלים: מאגנס תש"ס, עמ' 209–220
שמש, אהרן, "כנגד ארבעה בנים דיברה תורה", סידרא, יד (תשנ"ח), עמ' 131–136
שפיגל, יעקב, "מי עמד על הדוכן ומי עלה עליו", סידרא, יד (תשנ"ח), עמ' 137–163
שפרבר, דניאל, "אסכלה, אסכלה ואסכרה", ספר רפאל – מאמרים ומחקרים בתורה ובמדעי היהדות,
ירושלים תש"ס, עמ' תר"ט-תר"ט
שפרבר, דניאל, "חקרי נוסחאות", סידרא, יד (תשנ"ח), עמ' 165–169
שפרבר, דניאל, "פתרונות הלכתיים בני זמננו", גשר, 140 (תש"ס), עמ' 118–119 <ביקורת ספרים>
תבורי, יוסף, "אמנות הדפוס והציונים בהגדת פראג", שנה בשנה, מא (תש"ס), עמ' 163–179
תבורי, יוסף, "תפילת הכהן הגדול ביה"כ – בפיוט ובתפילה", מסורת הפיוט, ב (תש"ס), עמ' 55–82
Cohen, Avinoam, "A Unique For of Argumentation in Talmudic Rhetoric",
Rhetorik, 15, pp. 42–51
Faur, José, "Delocutive Expressions in the Hebrew Liturgy", *JANES*, 16–17
(1987), pp. 41–54
Faur, José, "Jews, Conversos, and Native Americans: The Iberian Experience",
Annual of Rabbinic Judaism, Vol. III (2000) pp. 95–121

ג. מאמר בתוך קובץ או ספר יובל

- הנשקה, דוד, "אימתי יושבים בסוכה? לשחזור של המשנה הראשונה", עטרה לחיים: מחקרים בספרות
התלמודית לכבוד פרופ' חיים זלמן דימיטרובסקי (בעריכת דניאל בווארין, מנחם הירשמן, שמא פרידמן,
מנחם שמלצר, ישראל מ' תא-שמע), ירושלים: מאגנס תש"ס, עמ' 87–104
הנשקה, דוד, "בין 'פרשת העיבור' לברכת המינים", מקומראן עד קהיר: מחקרים בתולדות התפילה (בעריכת
יוסף תבורי; ירושלים: אורחות, תשנ"ט), עמ' עה-קב
מאק, חננאל, "חננוך לנער על פי דרכו" – פשטיו, פירושו ומדרשו של מקרא שהכל מהפכים בו ואין הכל
בקיאים בו", קובץ הציונות הדתית (בעריכת שמחה רוז), ירושלים: הסדרות המזרחי-הפועל המזרחי,
המרכז העולמי, תשנ"ט, עמ' 325–335 (קובץ לזכרו של זבולון המר ז"ל)
תבורי, יוסף, "עבודת ה' של אנשי המעמד", מקומראן עד קהיר: מחקרים בתולדות התפילה (בעריכת יוסף
תבורי; ירושלים: אורחות, תשנ"ט), עמ' קמה-קסט
Friedman, Shamma, "The Primacy of Tosefta to Mishnah in Synoptic Parallels",
Introducing Tosefta: Textual, Intratextual and Intertextual Studies (ed. Harry Fox
[leBeit Yoreh]) and Tirzah Meacham [leBeit Yoreh]), Hoboken, NJ: Ktav
Publishing House, 1999, pp. 99–121
Friedman, Shamma, "Uncovering Literary Dependencies in the Talmudic Corpus",
The Synoptic Problem in Rabbinic Literature (ed. Shaye J.D. Cohen) Providence,
Rhode Island: Brown Judaic Studies, pp. 35–57
Milikowsky, Chaim, "Reflections on Hand-Washing, Hand-Purity and Holy
Scripture in Rabbinic Literature", *Purity and Holiness: The Heritage of Leviticus*
(ed. M.J.H.M. Poorthuis and J. Schwartz), Leiden: Brill, 2000, pp. 149–162.
Milikowsky, Chaim, and Margarete Schlüter, "Vayyiqra Rabba Through History:
A Project to Study its Textual Transmission", *Jewish Studies at the turn of the
Twentieth Century: Proceedings of the 6th EAJC Congress*, vol. 1, ed. J.
Targarona Borrás and A. Sáenz-Badillos, Leiden, 1999), pp. 311–321
Woolf, Jeffrey R., "Reflections on the Place of Maimonides' Mishneh Torah in the
Tradition of the Medieval Encyclopedia", *The Medieval Hebrew Encyclopedia of
Science and Philosophy*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2000, pp.

123–139

Woolf, Jeffrey Robert, "Medieval Models of Purity and Sanctity: Ashkenazic Women in the Synagogue", *Purity and Holiness: The Heritage of Leviticus* (ed. M.J.H.M. Poorthuis and J. Schwartz), Leiden: Brill, 2000, pp. 263–280

ד. מאמר באנציקלופדיה

אנציקלופדיה תלמודית, "איש הר הבית", א, ירושלים תש"ז, עמ' שמה
הבלין, שלמה זלמן, "תלמוד בבלי", האנציקלופדיה העברית, לב, ירושלים תשמ"א, עמ' 857–895
תבורי, יוסף, "תפלה", האנציקלופדיה העברית, מילואים ג, ירושלים–תל-אביב תשנ"ה, עמ' 1061–1068
Havlin, Shlomo Zalman, "Hagahot", *Encyclopedia Judaica*, Vol. 7, Jerusalem
1971, pp. 1235–1237

ה. מקור בתקליטור

שו"ת הרשב"א, תקליטור פרוייקט השו"ת, גירסה 8.0

Havlin, Shlomo Zalman, "Hagahot", *Encyclopedia Judaica*, CD-ROM Edition
Version 1.0

ו. מאמר באינטרנט

Tabory, Joseph "A Second Temple Non-Temple Liturgy",
<http://orion.mscc.huji.ac.il/orion/symposiums/5th/5th.html>

4. כללי הכתיב חסר הניקוד